

Sivuuttamisen systeemit

Sivuuttaminen ja avunhakemisen vaikeus osana rakenteellista väkivaltaa

Raquel Poijula

Pro gradu –tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto 2026

Lapin yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Sivuuttamisen systeemit. Sivuttaminen ja avunhakemisen vaikeus osana rakenteellista väkivaltaa.

Raquel Poijula

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma, 2026

Sivumäärä: 52 + lähteet

Tiivistelmä:

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan sivuttamista osana rakenteellista väkivaltaa sekä lasten ja nuorten avunhakemisen vaikeutta. Tutkielman tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miksi lapsen hätä ja avunpyyntö jäävät toisinaan ammatillisen katseen katveeseen. Teoreettinen viitekehys rakentuu lapsen edun, oikeuksien ja moraalirealismin käsitteistä sekä Bronfenbrennerin ekologiseen systeemiteoriaan pohjautuvasta hyvinvoinnin mallista. Rakenteellista väkivaltaa ja sivuttamista tarkastellaan yksilö-, yhteisö-, kulttuuri- ja aikatasolla. Aineistona käytetään kolmea valmista haastattelua, jotka sijoittuvat 1980–1990-luvuille. Menetelmällisinä lähtökohtina ovat fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa ja narratiivinen sisällönanalyysi.

Kirjallisuuskatsauksen ja aineiston analyysin perusteella sivuttaminen ilmenee yksilötason puolustusmekanismeina, institutionaalisina käytäntöinä sekä kulttuurisina ja historiallisina toimintatapoina. Keskeistä on, että eri systeemitasot vahvistavat toisiaan ja mahdollistavat sivuttamisen ajallisen jatkuvuuden. Lapsen kertomus sivutetaan erityisen helposti silloin, kun se on ristiriidassa aikuisten tulkintakehysten kanssa. Sivuttaminen ei ole vain yksittäisen työntekijän laiminlyönti, vaan rakenteellinen ongelma, joka edellyttää muutoksia toimintakulttuurissa, resursseissa ja koulutuksessa. Tutkielma ehdottaa, että sivuttamisen käsitteen vakiinnuttaminen voisi auttaa tunnistamaan ja ehkäisemään rakenteellista väkivaltaa myös nykyhetken lastensuojelun kontekstissa.

Avainsanat: sosiaalityö, sivuttaminen, rakenteellinen väkivalta, moraalirealismi.

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Lapsuuden haavoittuvuuden ulottuvuuksia	4
2.1 Lapsen etu, oikeudet ja moraalirealismi	4
2.2 Systeemitoteoreettinen hyvinvoinnin malli	7
3 Sivuuttaminen rakenteellisen väkivallan ilmentymänä	9
3.1 Rakenteellinen väkivalta – teoreettinen ponnahduslauta.....	9
3.2 Sivuuttaminen – ilmiön kartoittamista.....	12
3.3 Avunpyytäminen – kolikon toinen puoli	21
4 Tutkielman metodologiset lähtökohdat	27
4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	27
4.2 Tutkimusaineisto ja sen keruu	28
4.3 Aineiston analyysi.....	29
4.4 Tutkimuseettiset kysymykset ja tutkijan positio.....	32
5 Sivuuttamisnarratiivit systeemin eri tasoilla.....	35
5.1 Sivuuttaminen yksilötasolla ja perhesuhteissa.....	35
5.2 Sivuuttaminen institutionaalisissa kohtaamisissa	37
5.3 Sivuuttamisen kulttuurimaantiede	40
5.4 Sivuuttaminen perenniaalisena ilmiönä	43
6 Johtopäätökset ja pohdinta.....	49
7 Lähteet	53

1 Johdanto

”Hän ei koskaan oppinut eikä ymmärtänyt mitään, ennen kuin se hänelle opetettiin. Eikä aina silloinkaan” (Jane Austen, 2015)

Aloituksen lainauksessa kuvataan romaanin sankaritarta. Koen kuvauksen henkilökohtaisesti samaistuttavana ja samalla näen teoksen avaavan laajemmin ihmisyyteen kuuluvia kokemuksia. Kaunokirjallisuuden avulla voimme ymmärtää itseämme ja muita, ja ymmärryksen lisääminen inhimillisen toiminnan ulottuvuuksista on myös tämän tutkielman tavoite. Sosiaalipsykologi Rom Harréa mukaillen tämän tutkielman tavoitteena on kaivaa esille inhimilliseen toimintaan vaikuttavia näkymättömiä sääntöjä ja siten tehdä pieneltä osin tiedostamattomasta tiedostettua (Ylijoki 2002, 232).

Austenin romaanissa satirisoidaan goottilaisia kauhuromaaneja, mutta samalla se on tarkkanäköistä kuvausta siitä, miten teemme tulkintoja toisista ihmisistä, ympäristöstä ja niihin liittyvistä vaaroista. Sosiaalityön toimintakenttä vie meidät usein tavanomaisen elämänpiiriin kuuluvien kokemusten ulkolaidalle, pienten ja suurten tragedioiden äärelle. Tutkielmassa tarkastellaan kokemuksia lapsuudesta sijaishuollossa ja kohtaamisia sosiaalityöntekijöiden kanssa. Mitkä seikat vaikuttavat siihen, ettei asiakasta tai uhria uskota? Miksi joskus käy niin, että kaltoinkohtelu tai vakava rikos jää ammatillisen katseemme katvealueeseen?

Lapsiin ja lapsuuteen on läpi historian liitetty yleisesti jaettuja kulttuurisia ja moraalisia käsityksiä. Julkisessa keskustelussa tuodaan usein esille pyrkimys lasten aseman parantamiseen suhteessa sekä menneisyyteen että nykyhetkessä ilmeneviin epäkohtiin. (Poikolainen 2020, 114–115.) Laajaa julkistaa keskustelua aiheutti lapsiin kohdistunut henkirikos vuosina 2012 ja 2023 joissa kumpikin lapsi, Eerika ja Milo, olivat lastensuojelun asiakkuuden piirissä. Eerikan murha vuonna 2012 johti kolmeen eri raporttiin, joissa käsiteltiin lapsiin kohdistuvan väkivallan vähentämistä ja ehkäisemistä (Salmela 2023). Perheen tukemisen ajatus, vanhempien oikeuksien kunnioittaminen ja perheen yksityisyyden suoja ylittävät päätöksentekotilanteessa lapsen edun (8-vuotiaan lapsen kuolemaan... 2013). Vuonna 2023, Milon kuoleman jälkeen, lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen totesi Helsingin Sanomille antamassaan haastattelussa, että vain murto-osa raporttien suosituksista oli pantu toimeen.

Lapsen kuolemaan johtava väkivalta on lopputuloksena äärimmäinen mutta sitä edeltänyt viranomaistyöskentely, sen kuormittavuus ja resurssien puute, ei käsitykseni mukaan ollut epätavallisen poikkeuksellista. Eerikan ja Milon kuolema voidaan sijoittaa osaksi lastensuojelun epäonnistumisten historiaa, rakenteellista väkivaltaa. Rakenteellisella väkivallalla viitataan järjestelmään sisältyviin toimintatapoihin ja käytäntöihin, jotka ovat tai ovat olleet väkivaltaisista ja alistavista, lasten tarpeita, tunteita ja toiveita sivuuttavia ja joissa lastensuojelu on epäonnistunut tarkoituksensa eli lasten suojelemisen ja turvallisen kasvuympäristön tarjoamisen, toteuttamisessa (Hytönen ym. 2016, 43). Palvelujärjestelmässä lasten asema ja oikeudet jäävät vielä nykypäivänäkin toissijaisiksi vanhempien asemaan nähden (Nikupeteri 2024, 5–6). Eerikan ja Milon tapaukset muistuttavat siitä, ettei käsiteltävä aihe ole täysin aikaan ja lainsäädäntöön sidottu ja siten yhtymäkohtien, asenteiden ja toimintatapojen tunnistaminen muistitietoaineistosta, jonka tapahtumajakankohta sijoittuu vuosikymmeniä menneisyyteen, voi tuottaa hyödyllistä tietoa myös nykyhetken ammattilaisille oman toiminnan, ennakkoluulojen ja toimintaympäristön rakenteiden reflektointiin.

Keskityin erityisesti tarkastelemaan avunpyyntökokemuksia tai niiden puutetta ja toisaalta sitä, mitkä seikat vaikuttavat siihen, että sosiaalityöntekijät ovat sivuuttaneet lapsen tilanteen ja avunpyynnön. Aineistoksi valikoituneiden kolmen haastattelun kerronta sijoittuu 80- ja 90-luvuille, jonka jälkeen moni asia lainsäädännössä ja käytännöissä on muuttunut. YK:n lapsen oikeuksien sopimus on ratifioitu kansalliseen lainsäädäntöön vuonna 1991 ja velvollisuutta ilmoittaa lapseen kohdistuneista rikosepäilyistä selkiytetty (Sosiaali- ja terveyshuollon ammattihenkilön...). Tarkoitukseni ei ole temmeltää menneisyyden jo voitettujen taisteluiden kentillä, vaan ulottaa tarkasteltu tapahtuneen taustalla olevaan inhimilliseen toimintaan ja sitä ohjaaviin rakenteellisiin tekijöihin. Kenties lapsen etuun suhteessa alisteiset oikeushyvät ja niihin liittyvä tai muu harkinta johtivat puuttumattomuuteen ja rakenteelliseen väkivaltaan. Nimeän tapahtuneen puuttumattomuuden sivuuttamiseksi, joka ei ole vakiintunut käsite, sitä ei esimerkiksi löydy YSO-sanakirjasta.

Käytän fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa tutkielman epistemologisena lähtökohtana ja narratiivista sisällönanalyysia aineistossa esille tulevien avunpyyntöjen tai niiden puuttumisen sekä sivuuttamisen ulottuvuuksien tulkintaan ja analyysiin. Pyrin lisäämään ymmärrystä sekä sivuuttamisesta osana rakenteellista väkivaltaa ja kaltoinkohdeltua että avunpyyntämisestä sensitiivisenä ja riskejä sisältävänä tekona. Haastatteluai-
neisto ei kuitenkaan tarjoa suoraa selitystä miksi-kysymyksiin. Vaikka lainsäädäntö on kehittynyt lasten oikeuksia paremmin huomioon ottavaksi, edellyttää lastensuojelu

kaikissa vaiheissaan professionaalista harkintaa, joka inhimillisenä toimintana on altis virhetulkinnolle. Tästä kertoo myös nykyisen lastensuojelulain aikana sosiaalityöntekijöille langetetut tuomiot tuottamuksellisista virkavelvollisuuden rikkomisista (RL 40 luku 9§). Lastensuojelun resurssien puute lienee merkittävin selittävä tekijä tuomioon johtaneiden tekojen takana, mutta tuskin ainoa selittävä tekijä. Olen jakanut käsitteen määrittely osion kolmeen alalukuun: rakenteellinen väkivalta, avunpyyntö ja sivuuttaminen. Näiden kattotermien alla käsittelen laajasti erilaisia käsitteitä ja teorioita, pyrkimyksenä lisätä ymmärrystä käsiteltävästä aiheesta. Löytääkseni mahdollisimman laajasti lähdemateriaalia ja lievän epätoivon motivoimana, päädyin luovaa assosiaatiota hyödyntäen rinnastamaan organisaatiot instituutioihin, vaikka ne eivät merkityssisällöltään olekaan täysin yksi yhteen.

Aloituksen lainauksessa kuvataan romaanin sankaritarta, Catherine Morlandia, joka on uppoutunut goottilaiseen kauhukirjallisuuteen ja tulkitsee todellisen maailman tilanteita niiden kautta. Arkipäiväiset asiat tai ihmiset näyttäytyvät hänelle epärealistisen uhkavina, kun taas romaanin kuvaamassa todellisuudessa paha näyttäytyy arkisena ja osana normaalia sosiaalista kanssakäymistä. Pahuus ei näyttäydy kartanonherrana, joka lukitsee vaimonsa tyrmään, vaan välinpitämättömyytenä, itsekkyytenä ja arkipäivän julmuutena, sivuuttamisena. Catherinen kautta lukija pääsee tarkastelemaan liioittelevien tulkintakehysten vaikutusta mutta myös luottamusta omien aistien tuottamaan tietoon ja omien rajojen puolustamista painostusta ja järjeistämistä vastaan. Romaanin maailmassa tulkintakehykset värittävät sosiaalista todellisuutta mutta todellisuus on silti saavutettavissa ”an sich” eli itsessään. Tästä esiymmärryksestä käsin lähestyn tämän tutkielman aihetta.

2 Lapsuuden haavoittuvuuden ulottuvuuksia

2.1 Lapsen etu, oikeudet ja moraalirealism

”Pahaa kokeneella ihmisellä on oikeus kuulla, että se, mitä hän on joutunut kokemaan, on väärin ja pahaa” (Hurtig & Laitinen 2002, 13).

Lapsuudesta on tullut nykyajan moraalisen retoriikan tärkeä väline. Lapsuus on niin olennainen osa moraalista retoriikkaa, että voidaan jopa puhua erityisestä lastenhuoltokielestä (Pösö 2012, 75). Mielestäni tämä on täysin loogista, kun ottaa huomioon hegemonisessa asemassa olevan vapausoikeuksia ja voluntarismia ylikorostavan liberaalin ja relativistisen moraaliretoriikan. (Rentto 2001, 315–316.) Lasten kohdalla tiedostamme intuitiivisesti, ettei suostumusperustaisuus ole riittävä eettinen periaate, vaan lasten luontaisen haavoittuvan ja aikuisista riippuvaisen aseman vuoksi ainakin velvollisuusetiikalle raivataan retorista tilaa. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sen suuremmaksi kasvaa tila sosiaalityön paremmin tietämiselle sen suhteen, mikä on lapsen etu. Ikään kuin lastensuojelun taustalla väijyisi oletus, ettei lapsen etu ole pelkästään sosiaalinen konstruktio, vaan että lasten tarpeita ja kehitystä voidaan arvioida objektiivisin mittarein. Lapsen edun käsitteellä ei ole täsmällistä tieteellistä, saati oikeudellista pohjaa, jolloin se ehkä hahmotetaan myös moraalisenä kannanottona. Siten myös lastensuojelun lähtökohtia ja epäonnistumisia hahmotetaan moraalisenä kantoina, ei ainoastaan tutkittuun tietoon perustuen. (Pösö 2012, 76–79; Poikolainen 2015, 114.)

Lapsiin ja lapsuuteen kohdistettuja moraalisia kannanottoja lastensuojelun kontekstissa ei ole juurikaan tutkittu eikä asiasta ole käyty juuri akateemista debattia (Poikolainen 2020, 115). Aihe koetaan kenties kiusallisena ja tiettyjä ihmisryhmiä tai yksilöitä leimaavana. Moraaliset kannanotot vievät keskustelun kiusallisen lähelle hyvän ja pahan käsitteitä, jotka on sosiaalityön piirissä koettu ehdottomina ja siten auttamistyötä haittaavina (Hurtig & Laitinen 2002, 12). Vilja Eerikan kuolema kirvoitti lastensuojelun tilaa ruotivia raportteja, joiden kautta on tunnistettavissa alan asiantuntijoiden välittämiä ja ilmaisemia moraalisia kannanottoja lapsen asemaan liittyen. Lapsuuden haavoittuvuutta koskevat moraaliset kannanotot on hahmotettu toisaalta biologiaan ja psykologiaan perustuvana tosiasiana, että yhteiskunnallisena asemana. (Poikolainen 2020, 122–123.)

Lapsiin kohdistuneet henkirikokset ja muu kaltoinkohtelu herättää tarpeen moraalisille kannanotoille ja siten myös moraalinen realismi asettuu sosiaalityön keskustelun viitekehkeksi. Esimerkiksi lapsen kohdistunut henkirikos on ensisijaisesti moraalinen aihe, millä viitataan siihen, että sen ongelmallisuus ei riipu kulttuurisista konteksteista tai sen aikaansaamista tunteista. Maltillinen moraalirealismi olettaa, että osa arvoista on sosiaalisesti rakentuneita ja kulttuurisesti vaihtelevia mutta moraalin peruspiirteet ovat oikeasti olemassa. (Poikolainen 2020, 118.) Moraalinen realismi voidaan nähdä ongelmallisena viitekehyksenä sillä lapsen edun ja oikeuksien pohjalta ei voi muodostaa yksiselitteisiä toimintaohjeita lastensuojelun moninaisiin tilanteisiin. Toisaalta lastensuojeluun liittyvän vallan vuoksi postmoderniin epävarmuuden sietämiseen vetoaminen voi näyttäytyä epäeettisenä. Siten on perusteltua pyrkiä vahvistamaan teoreettista näkemystä lapsen edun ja oikeuksien käsityksistä mutta myös lapsen edun tarkastelua yhteisöllisten ja kulttuuristen arvostusten kautta. (Pösö 2012, 91–93.)

Moraalinen intuitio

Moraalisella intuitiolla tarkoitetaan välitöntä moraalista arvottamista, joka tapahtuu eksplisiittisistä päätelmistä ja sanoittamisesta riippumatta. Moraalinen intuitio voi kuitenkin perustua myös rationaalisuuteen siinä missä emootioihinkin. Taustaoletuksena on, että ihmiset kykenevät tunnistamaan moraaliset totuudet välittömästi, ilman päättelyyn tai diskurssiin perustuvaa prosessia. Vallitsevia käsityksiä moraalisesta intuitiosta ovat rationaalinen intuitio ja naturalistinen, tunteisiin perustuva käsitys. (Lavazza & Leone 2025, Introduction).

Rationalistista intuitiota edustavan näkemyksen mukaan on olemassa itsestään selviä normatiivisia totuuksia, jotka tunnetaan suoraan järjen käytön kautta, siten moraalinen intuition kohde vertautuu logiikkaan tai matematiikkaan. Esimerkkejä itsestään selvistä normatiivisista totuuksista on se, että viattoman vahingoittaminen on väärin tai lupaukset on pidettävä. Moraalisia velvollisuuksia taas ovat uskollisuus, vahingonkorvaaminen, kiitollisuus, oikeudenmukaisuus, hyväntekeväisyys, vahingon välttäminen ja itsensä kehittäminen. (Lavazza & Leone 2025, Forms of Moral Intuitionism). Moraalirealismi yhdistettynä moraalisen intuition herättää kaikuja sydänkeskiajalta, luonnollisen lain käsitteestä. Ajateltiin, että ihmisellä on luonnostaan kyky tunnistaa ympäröivän todellisuuden peruslähtökohtia, kuten että hyvää on tehtävä ja tavoiteltava, ja pahaa vältettävä (Akvinolainen 2002, 604).

Akvinolainen on merkittävä osa pitkää historiallista jatkumoa, joka lopulta vaikutti merkittävästi siihen, että toisen maailmansodan jälkeen kansallisiin perustuslakeihin ja kansainvälisiin sopimuksiin kirjattiin ihmisoikeudet (Strönmalm 1989, 327). Vaikka luonnon-oikeusajattelu yhdistetään nykyään lähinnä tunnustuksellisen katolisiin instituutioihin (mt. 327) on sen vaikutus myös sosiaalityön oppiaineelle tärkeään ihmisoikeusajatteluun niin merkittävä, että koen perustelluksi aineistoa analysoidessani tukeutua, vaikkakin pinnallisesti, tästä ajatteluperinteestä nouseviin näkemyksiin koskien moraalifilosofiaa.

Vaihtoehtoinen moraalisen intuition malli on naturalistinen, affektiivinen ja empiirisesti orientoitunut. Moraalisen intuition ei katsota olevan yhtä kuin rationaalinen oivallus, vaan automaattinen, tunteisiin pohjautuva reaktio, joka on muotoutunut evolutiivisten prosessien kautta. Mallia edustavat esimerkiksi Jonathan Haidt ja Willian Ian Miller. Naturalistisen käsityksen mukaan moraalinen intuitio olisi palautettavissa luonnollisiin ominaisuuksiin, kuten tunnetiloihin, erityisesti inhon tunteeseen. Inhon tunnetta heuristisena perustana on kuitenkin myös kritisoitu, sillä se on yhdistetty myös ihmisryhmien marginalisointiin ja sortoon. (Lavazza & Leone 2025, *Forms of Moral Intuitionism*).

Oman esiyymmärrykseni mukaan sivuuttaminen on moraalinen epäonnistuminen, ja Sivuttaminen-luvussa tarkastelen moraalisen irrottautumisen teoriaa, mikä kuvaa tarkemmin sivuuttamista tuottavia mekanismeja. Moraalinen epäonnistuminen ilmenee tässä yhteydessä siten, että ihmisellä on kyky tunnistaa hyvä ja paha, mutta se voi jäädä huomaamatta, jopa silloin kun uhri sanoittaa avun tarpeensa. Toisaalta pahuus vaikuttaa olevan emergentti ilmiö, jonka säikeitä putkahtaa esiin eri systeemin tasoilla. Erityisen järkyttävää on kohdata paha siellä, missä päämääränä olisi auttaa ja suojella haavoittuvassa asemassa olevia. Sosiaalityön kontekstissa pahuus ja moraaliset kannanotot ovat hieman kiu-sallinen aihe, sillä niiden on nähty olevan luonteeltaan ehdottomia ja siten auttamistyötä estäviä. Pahan korostamisen on nähty tuottavan sivuuttamiskäytöstä myös asiakkaissa, tosiasioiden peittelyä, avun ulottuvilta pakenemista sekä ongelmien syventymistä. (Hurtig & Laitinen 2002, 12–13.) Kuitenkin mikäli paha siivotaan pois ammatillisesta keskustelusta, jää se kliiniseksi ja suorastaan kaikelle inhimilliselle vieraaksi.

Moraalinen realismi tai pahuus tutkimuksellisenä käsitteenä vaikuttaa olevan ristiriidassa sekä modernin että postmodernin paradigman kanssa. Moderni puhuu pahuuden sijasta mieluummin poikkeavuudesta, jota on mahdollista selittää kausaalisesti. Postmodernissa taas poikkeavuus on suhteellista ja moniarvoisissa ja moninäkömyksellisissä normeissa määrittyvää, jolloin kausaalisuuskin menettää selitysvoimaansa. (Pösö 2002, 116–117.) Poikkeavuuden lisäksi pahaa on käsitteellistetty myös sosiaalisena ongelmana tai

rikollisuutena. Sosiaalityölle on ominaista välttää patologista ajattelua, jossa etsittäisiin syyllistä tai välitöntä syy-seuraus -suhdetta. Sen sijaan on suosittu systeemistä tai ekologista lähestymistapaa, jossa korostetaan ongelmien moninaisia taustoja ja sosiaalis-taloudellisia ja psykologisia ulottuvuuksia (mt. 109). Valitsin siis systeemis-ekologisen näkökulman analyysin työkaluksi ja tulkinnan peruslähtökohdaksi, vaikka henkilökohtaisesti olen mielistynyt moraalirealismin viitekehykseen. Moraalirealismin kuitenkin vaikuttaa tulkintaani taustaoletuksiin esimerkiksi siten, ettei kaltoinkohtelun pahuus ja vahingollisuus ole ainakaan täysin riippuvaista ajankohdan lainsäädännöstä tai kulttuurista.

2.2 Systeemiteoreettinen hyvinvoinnin malli

”Sosiaalityön institutionaalista asiantuntijuutta hallitsee hyvinvointinäkökulma: sosiaalisen hyvinvoinnin teorial, arvot ja normit” (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 29).

Bronfenbrennerin (1979) ekologisen systeemiteorian mukaan ihmisen kehitys ilmentää yksilön ja elinympäristön välistä vuorovaikutusta. Vaikka yksilön ja ympäristön välinen vuorovaikutussuhde tunnustettiin yleisesti käyttäytymistieteissä, Bronfenbrennerin mielestä tämä näkemys ei saanut ansaitsemaansa huomiota empiirisessä tutkimuksessa ja ympäristön merkitys käsitettiin liian kapeasti. (mt. 16.) Ihmisen välittömän elämänpiirin ulkopuoliset tapahtumat ja olosuhteet voivat vaikuttaa käyttäytymiseen ja kehitykseen. Ympäristötekijät heijastuvat käyttäytymiseen ja kehitykseen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa vahvistamisen, mallioppimisen, samaistumisen ja sosiaalisen oppimisen kautta. (mt. 18.)

Systeeminen eli ekososiaalinen viitekehys mahdollistaa haitallisten lapsuuskokemusten kokonaisvaltaisen tarkastelun. Erilaiset systeemintasot heijastuvat yksilöiden kokemuksiin ja niiden tulkintaan sekä hyvinvointiin. Sarvelan (2023) jaottelussa ekososiaalinen hyvinvoinnin malli koostuu kronosysteemistä, eksosysteemistä, mesosysteemistä ja mikrosysteemistä. Kronosysteemi viittaa aikaan ja sosiohistoriaan, eksosysteemi kulttuuriin ilmapiiriin sekä talous- ja sosiaalipolitiikkaan ja mesosysteemi taas viittaa yhteisöjen ja instituutioiden tukeen. Mikrosysteemissä taas tarkastellaan lasta ja hänen yksilöllisiä ominaisuuksiaan, perhettä ja muita lähisuhteita. (Sarvela 2023, 29–31.) Ekososiaalisen hyvinvoinnin tasoja tarkastellaan suhteessa hyvinvoinnin ja resilienssin vahvistamiseen. Resilienssillä viitataan kykyyn sopeutua ja selviytyä vaikeista tilanteista. Sillä ei

viitata staattiseen luonteenpiirteeseen vaan tilannekohtaisiin resursseihin ja taitoihin. (Waite & Ryan 2020, 64)

Yksilötasolla kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä ovat yksilöllinen perimä, persoonallisuuden piirteet ja joko vahingolliset tai sopeutumista edistävät selviytymisstrategiat. Lapsen ikä on itsessään haavoittuvuustekijä. (Sarvela 2023, 29; Waite & Ryan 2020, 66.) Suojaavia tekijöitä ovat esimerkiksi ongelman ratkaisukyky, sisäinen hallinnan tunne, hyvä itsetunto, vahva kokemus itsenäisyydestä, tukea tarjoavat perhe-suhteet sekä ystävät. Resilienssiä tukevat relationaaliset taidot muodostuvat kyvystä luoda terveitä kiintymyssuhteita, viestiä rakentavasti ja tunteiden hallinnasta. (Waite & Ryan 2020, 66–67.) Mikrosysteemillä tarkoitetaan lapsen lähintä elinympäristöä, perhettä, vertaissuhteita sekä perheeseen kiinteästi liittyviä systeemejä. Perhe-tasolla suojaavia tekijöitä ovat turvallinen, vakaa ja hoivaava perhe, mikä on lapsen kehitykselle elintärkeää ja heijastuu vielä aikuisiällä koettuun hyvinvointiin.

Mesosysteemillä viitataan yksilöiden ja yhteisöjen sekä instituutioiden välisiin suhteisiin ja niiden tarjoamaan tukeen. Perheen ulkopuoliset ihmissuhteet kuten ymmärtäväiset opettajat, välittävät ystävyysuhteet sekä uskonnollinen yhteisö voivat toimia suojaavina tekijöinä haitallisissa lapsuuskokemuksissa. Erityisesti sosiaalinen koheesio eli yhteisöllisyys ja jaetut arvot ovat suojaavia tekijöitä. (Sarvela 2023, 30; Waite & Ryan 2020, 68.) Eksosysteemillä viitataan yksilön välittömän elinpiirin ulkopuolisia konkreettisia systeemejä kuten vanhempien työpaikkoja ja yhteisöjen palveluita, jotka vaikuttavat lapseen välillisesti. Esimerkiksi työpaikan ilmapiiri ja sen uskomukset ja arvostukset, joustavuus ja johtamiskulttuuri heijastuvat lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen. Resilienssiä tukevassa yhteiskunnassa nämä rakenteet edistäisivät tasa-arvoa, hyvinvointia ja työn ja perhe-elämän tasapainoa. (mt. 75.) Makrosysteemi muodostuu yhteiskunnan laajemmista abstrakteista rakenteista, kuten poliittisesta järjestelmästä, taloudesta, lainsäädännöstä, uskonnoista sekä kulttuurisista arvoista ja perinteistä. Makrosysteemin taso vaikuttaa siihen, miten yksilö tulkitsee oman roolinsa ja mahdollisuutensa. (mt. 79.) Kronsysteemi taas huomioi ajallisen ulottuvuuden ja menneisyyden olosuhteiden vaikutuksen hyvinvoinnin kokemukseen.

3 Sivuuttaminen rakenteellisen väkivallan ilmentymänä

3.1 Rakenteellinen väkivalta – teoreettinen ponnahduslauta

Viimeisten parin vuosikymmenen aikana väkivallan käsitettä on laajennettu kattamaan henkistä hyvinvointia ja itsemääräämisoikeutta loukkaavia tekoja. Tutkielmaseminaarissa käydyn keskustelun seurauksena jäin pohtimaan, missä määrin väkivaltaa käytetään pahuus-käsitteen sijasta kuvaamaan laajemmin yhteiskunnassa ja ihmisyyksilöiden välillä ilmeneviä epäkohtia ja epäoikeudenmukaisuutta. Pahuuden käsite kenties edellyttää siihen mielikuvissa liitettävän metafysisen painolastin sietämistä, kun taas väkivalta ilmaisee paheksuttua ja kiellettyä mutta pysyttelee tempoilematta sekulaarissa viitekehyksessä. Väkivaltaa arvioidaan teon tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta, onko ollut tarkoitus satuttaa vai onko kyse vahingosta tai ymmärtämättömyydestä, ylittävätkö teon seuraukset alkuperäisen aikomuksen. Moraalinen arvottaminen viittaa siihen, että väkivallan määrittely on seurausta kulttuurisesta, historiallisesta ja sosiaalisesta neuvottelusta. Historiallisesti muodostuneet kulttuuriset merkitykset ohjaavat ilmiöiden ja tapahtumien luokitte-
lua. Tutkimuksellinen eronteko liittyy väkivallan käsitteellistämiseen joko rikollisuutena tai sosiaalisena ongelmana. (Ronkainen 2017, 19–25.)

Aineistossa ilmenee erilaisia kaltoinkohtelun muotoja, joita on perusteltua käsittää väkivaltaana. *Ruumiillinen väkivalta* viittaa tarkoituksellisiin tekoihin, jotka aiheuttavat tai voivat aiheuttaa lapselle kipua, vammoja tai muuta ruumiillista vahinkoa. Aineiston pitkä ajallinen konteksti luo jännitteitä aineistossa ilmenevän ruumiillisen väkivallan käsitte-
lyyn. Lapsiin kohdistunut perheen sisäinen väkivalta on ollut jossain määrin hyväksyttyä ja laillista myös sijaishuollossa mikä voi heijastua asenteisiin ja suhtautumiseen myös lainsäädännön muutoksen jälkeen. *Henkinen väkivalta* viittaa lapsen emotionaaliselle ke-
hitykselle haitallisiin tekoihin ja turvattoman kasvuympäristön tarjoamiseen. Henkisen väkivallan vaikutuksista on oltu tietoisia pitkän aikaa. Jo 1930-luvulla sen katsottiin aiheuttavan lapsissa epäluuloa muita ihmisiä kohtaan, syyllisyyden tunteita ja ”uppinis-
kaista vaitiota”¹. *Seksuaalinen hyväksikäyttö* on lapsen seksuaalisen loukkaamattomuuden rikkomista, sukupuolittunutta vallankäyttöä, jossa vastuu on aina tekijällä. Lapsen ei voi ajatella suostuvan tekoon, jota ei voi ymmärtää. (Hytönen ym. 2016, 15)

¹ Lapsi ja nuoriso 1939:6, 86

Rakenteellinen väkivalta voi olla aktiivista tai passiivista. Rakenteelliseksi väkivallaksi voidaan katsoa yhteiskunnan valtajärjestelmien ja epätasaisesti jakautuneiden resurssien mahdollistamaa ihmisryhmien marginalisoimista, samalla kun toisten ihmisryhmien asemaa ja etuoikeuksia vahvistetaan. Rakenteellisen väkivallan ilmentymiä ovat esimerkiksi äärimmäinen köyhyys, syrjintä ja oikeuksien epääminen sekä tavat, joilla epäoikeudenmukaisuudet vakiinnutetaan, ihmisoikeudet kyseenalaistetaan sekä riistetään tietyiltä ihmisryhmiltä mahdollisuus inhimilliseen elämään ja tulevaisuuteen. *Systeeminen väkivalta* taas ilmenee yhteiskunnallisten järjestelmien tai instituutioiden toiminnassa. Vaikka oikeudet virallisesti tunnustettaisiin, voivat toimintatavat ohittaa tietynlaisia kokemuksia tai tuottaa epäoikeudenmukaisia tilanteita jollekin ihmisryhmälle. (Ronkainen 2017, 26.) Systeeminen väkivalta lastensuojelun sijaishuollon kontekstissa ilmenee, kun virallisen tahon huollettavana olevat ihmiset kokevat väkivaltaa ja traumatisoivia kokemuksia ja virallinen taho, kuten sosiaalihuolto tai kirkko, on tästä suorasti tai epäsuorasti vastuussa (Aversa & Filistrucchi 2023, 1466; Daly 2014, 6–7).

Systeemisen väkivallan piirteitä on hahmotettu kolmeksi erilliseksi ulottuvuudeksi.² Suora kaltoinkohtelu (1) sisältää suoraan lasten hoidosta vastuussa olevien henkilöiden tekemän fyysisen, seksuaalisen ja emotionaalisen kaltoinkohtelun. Menettelyllinen kaltoinkohtelu (2) ilmenee, kun viralliset toimijat (programmes) alittavat toiminnassaan hyväksyttävät standardit tai turvautuvat aggressiivisiin tai epähyväksyttäviin keinoihin lapsen käyttäytymisen kontrolloimiseksi. Rakenteellinen kaltoinkohtelu (3) ei viittaa yksittäiseen toimijaan vaan siihen, kun lastensuojelujärjestelmän rajallisuus ei kykene vastaamaan sille asetettuun tehtävään ja myös lastensuojelun puutteelliseen valvontaan. (Filistrucchi ym. 2023, 264.)

Aversan ja Filistrucchi tarkastelevat rakenteellista kaltoinkohtelua lastensuojelun sijaishuollossa italialaisen Il Forteto -tapauksen kautta, jossa yli 80 lasta ja nuorta koki kaltoinkohtelua vuosikymmenien ajan sijaishuoltopaikassa. Rakenteellisen kaltoinkohtelun erityispiirteiksi tunnistettiin kaltoinkohtelun systemaattisuus, auktoriteetti- ja valta-asema kaltoinkohtelun mahdollistajana sekä lasten kokema ”*institutionaalinen petos*” lasten suojelemiseen tarkoitettu järjestelmä mahdollisti heidän kaltoinkohtelunsa. Kaltoinkohtelun havaitsemattomuutta selittäviä tekijöitä löydettiin lukuisia. Sijoituksen yhteydessä lapsia ei informoitu riittävästi eikä heidän kokemuksistaan oltu kiinnostuneita. Valvontakäynnit olivat ennalta ilmoitettuja ja pinnallisia. Laitos oli hyvämainen ja siihen luotettiin,

² Gil, E. (1982). Institutional abuse of children in out-of-home care. *Child and Youth Care Review*, 4(1–2), 7–13.

lasten yhteydet omiin perheisiin estettiin systemaattisesti eikä lapsia uskottu, koska heitä pidettiin ”vaikeina tapauksina”. Myös yhteisö mahdollisti osaltaan rakenteellista kaltoinkohtelua. Kouluissa ja lähiympäristössä oli merkkejä ongelmista, kuten karkaamisia ja eristäytymistä, mutta niihin ei reagoitu. Puuttumista estivät myös taloudelliset ja poliittiset sidonnaisuudet. Uhreja syyllistettiin vielä aikuisina heidän tuodessa tapahtuneen julkisuuteen. Rakenteellisen kaltoinkohtelun ehkäiseminen edellyttää ilmiön nimeämistä ja tunnistamista, lasten osallisuuden ja kuulemisen vahvistamista, ammatillisen valvonnan ja tuen järjestelmien kehittämistä, riittäviä resursseja ja erikoistumistason koulutusta sosiaalityöntekijöille sekä rohkeutta kyseenalaistaa vallitsevia käytäntöjä. Selviytyjien kokemusten kuunteleminen on keskeistä sekä ymmärryksen lisäämiseksi, että vastaavien tapausten ehkäisemiseksi tulevaisuudessa. (Aversa & Filistrucchi 2023)

Institutionaalisen petoksen käsitettä on käytetty erityisesti seksuaalisesta väkivallasta johtuvan avunpyynnön ja siitä aiheutuneita seurauksia tarkastellessa. Vaillinaisen tai olematon reagointi avunpyyntöön tai puuttumattomuus yleisesti tiedettyihin epäkohtiin luonnehtivat käsitteen kuvaamaa ilmiötä. (Smith & Freyd 2014, 575–577.) Taustalla vaikuttavia rakenteellisia syitä ei ole vielä tutkittu laajamittaisesti, mutta alustavia arveluja on esitetty. Syiksi on arveltu muun muassa rasismia ja ennakkoluuloja, henkilöstövajetta ja vastuunoton puutetta. Käsitteeseen liitetään tahallisuus virhetulkinnan tai virheen sijaan, joten sen tarkoituksenmukaisuus tutkielman kannalta on vielä epävarmaa. (Zilberstein & Linville & Ruff 2025, 2.)

Rakenteellinen väkivalta suomalaisen lastensuojelun kontekstissa

Rakenteellisen väkivallan viitekehys vaikuttaa olevan suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa harvinainen, kenties käsitteen on nähty kuvaavan marginaalista ilmiötä. Löysin suomenkielisen aihetta käsittelevän artikkelin (Ellonen & Pösö 2010) jossa käsite institutional abuse oli suomennettu laitosväkivallaksi. Mielestäni on perusteltua käyttää suomennosta rakenteellinen väkivalta tai kaltoinkohtelu, sillä käsitteen sisältämät sanat ovat moniulotteisia ja kuvaavat laajempaa ilmiötä kuin laitosväkivalta. Ellonen ja Pösö vahvistavat näkemystä sijaishuollossa koetun väkivallan marginaalisuudesta. Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset raportoivat kokeneensa vähemmän fyysistä tai henkistä väkivaltaa heistä huolehtivien aikuisten taholta suhteessa vanhempiensa luona asuviin lapsiin. Seksuaalisen väkivallan kokemuksista ei kysytty. Sijaisperheissä ilmeni hieman enemmän fyysistä väkivaltaa kuin laitoksissa, mutta laitoksissa asuvat kertoivat enemmän henkisestä väkivallasta. Sijoitusajan pituus oli suorassa yhteydessä lisääntyneisiin väkivaltakokemuksiin. (mt. 38.)

Yksitoista vuotta myöhemmin kaltoinkohtelukokemusten todettiin olevan harvinaisempia kuin Ellosen ja Pösön tarkastelussa (Koivula ym. 2021, 271), kuitenkin 18 prosenttia sijoitetuista lapsista koki tulleen kaltoinkohdeksi. Tällä kertaa kysyttiin myös seksuaalisen väkivallan kokemuksista. Seksuaalisen väkivallan kokemuksista sijaishuollossa ei ole juurikaan kotimaista tutkimusta mutta hollantilaistutkimuksen³ mukaan sijoitettujen lasten kokema seksuaaliväkivalta voi selittyä ei-biologisilla suhteilla laitoksissa työskentelevien aikuisten ja sijoitettujen lasten välillä, aikuisten ja lasten tiheällä vaihtuvuudella sekä lasten käytösongelmilla. Lasten oman ilmoituksen mukaan tekijä on useimmiten samassa laitoksessa asuva alaikäinen ja vain 10 prosentissa tapauksissa laitoksessa työskentelevä aikuinen. (Koivula ym. 2021. 264.)

Tutkielmassa en keskity tarkastelemaan systemaattista ja tietoista rikosten peittelyä ja mahdollistamista, vaikka etenkin kansainvälinen tutkimuskirjallisuudessa tämä ulottuvuus nousee vahvasti esille rakenteellista väkivaltaa tarkastelevissa artikkeleissa. Jossain yhteyksissä erityisesti Australiaan ja Kanadaan sijoittuvien tapausten osalta on tutkimuskirjallisuudessa nostettu esille etninen syrjintä ja etenkin alkuperäiskansoihin kohdistunut pakottava assimilaatio-politiikka osana lastensuojelulaitosten käytäntöjä. Olen rajannut myös tämän näkökulman pois tutkielmasta, sillä sitä ei ilmene valitusta aineistosta. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja lapseen kohdistuva fyysinen väkivalta valikoituivat molemmat teemoiksi aineiston perusteella ja voidakseni koota kattavammin tutkimuskirjallisuutta.

3.2 Sivuuttaminen – ilmiön kartoittamista

”Ne (tulkintakehykset) näkyvät esimerkiksi uhrien syyllistämisenä, mitätöintinä, sivuuttamisena, uskomisena ja tunnistamisena.” (Laitinen 2004, 46).

Sivuuttaminen (denial) käsitteenä viittaa sellaisten sosiaalisten todellisuuksien ylläpitämiseen, joissa epätoivottu tilanne, kuten tietty tapahtuma tai ilmiö, jää joko tunnistamatta, huomioimatta tai sitä normalisoidaan. Vastaavasti tietoisuuden lisääntyminen, ammatillinen kiinnostus tai uhrien vaatimukset voivat muuttaa sitä, miten tätä ilmiötä tulkitaan. Sivuttaminen voi siis ilmetä poikkeavuutena, rikoksena, syntinä, sosiaalisena

³ Euser, Saskia & Alink, Lenneke & Tharner, Anne & van IJzendoorn, Marinus & Makermans-Kranenburg, Marian (2013) The Prevalence of Child Sexual Abuse in Out-of-Home Care: A Comparison Between Abuse in Residential and in Foster Care. *Child Maltreatment* 18 (4), 221–231.

ongelmana tai sairaalloisena käytöksenä riippuen kontekstista. Tällä tavoin yksilön kema kärsimys muuntuu julkiseksi diskurssiksi. (Cohen 2001, 51.)

Sivuuttaminen on kiinteästi yhteydessä rakenteelliseen väkivallan kokemuksiin mutta kohdentaa huomion yksilöllisiin vuorovaikutustilanteisiin, joista seurauksena on ollut puuttumattomuus epäkohtiin. Lastensuojelun tehtävä on nähdä ja puuttua epäkohtiin, mitkä seikat vaikuttavat siihen, että tässä epäonnistutaan? Palveluinstituutioihin sijoituvista kielteisistä kokemuksista voidaan puhua esimerkiksi kohtaamattomuutena, poiskäännyttämisenä tai ulossulkemisena (Piippo ym. 2025, 76). Rinnastan sivuuttamisen näihin käsitteisiin mutta pitäydyn sivuuttamisen käsitteessä, koska olisi liian vaivalloista vaihtaa sitä tässä vaiheessa. Käyttäessäni kohtaamattomuutta, poiskäännyttämistä ja ulossulkemista hakusanoina, havaitsin että myös ne tuottavat varsin rajallisen määrän hakutuloksia.

Sivuuttamista voi havainnollistaa passiivisen rakenteellisen väkivallan käsitteen kautta. Passiivisella rakenteellisella väkivallalla viitataan yhteiskunnassa vaikuttaviin käytänteisiin, normeihin ja lakeihin, joissa ei huomioida lasten oikeuksia ja mahdollisuuksia (Hytönen ym. 2016, 15). Havaittuun hätään tai avunpyyntöön ei puututa asianmukaisesti, erityisesti kun avunpyytäjää ei pidetä uskottavana. Lisäksi sivuuttamisen käsitettä voi tutkielmani kontekstissa havainnollistaa rikoslain 40. luvun 9 § ja 10§ mukaisesti virkavelvollisuuden rikkomisena tai tuottamuksellisena virkavelvollisuuden rikkomisena. Vuonna 2024 kaksi sosiaalityöntekijää tuomittiin sakkoihin, koska he eivät tehneet poliisille ilmoitusta 13-vuotiaasta aikuisten maahanmuuttajamiesten seurassa liikkuneesta lapsesta, joka joutui vakavan seksuaalirikoksen uhriksi (Kemppainen 2024). Tutkielmassa ei pyritä tarkastelemaan virkavelvollisuuden rikkomisen tunnusmerkistöä, vaan lisäämään ymmärrystä ilmiön taustalla vaikuttavista rakenteellisista ja inhimillisistä toimintaa koskevista seikoista.

Yksilöpsykologisella tasolla sivuuttaminen paikantuu mielen puolustusmekanismiksi, jota voi tarkastella toisaalta myös sosiaalipsykologisesta, että sosiologisesta näkökulmasta, johon kietoutuvat myös hyvän ja pahan tietämisen ja arviointi. Yksilöpsykologisesta näkökulmasta eri defenssimekanismeja on tunnisteltu lukuisia (Stenberg ja Stenberg 2016, 158–196). Sosiaalipsykologisesta näkökulmasta tarkasteltuna mielen puolustusmekanismit suojaavat sekä yksilöä että yhteisöä. Tunnettuja sosiaalipsykologisia puolustusmekanismeja ovat toiseen heijastaminen, vastuun välttely ja käyttäytymisen kaunistelu. (Stenberg & Stenberg 2016),

Järjen tasolla on helppo kuvitella, että mieli sulkee ulos asiat, joiden tiedostamisen kustannukset käyvät liian kalliiksi. Sosiologian professori Stanley Cohen kertoi havahtuneensa lapsuutensa Etelä-Afrikassa tummaihoisten maanmiestensä heikompaan asemaan. Kuitenkin nämä tiedostamisen hetket olivat satunnaisia välähdyksiä. Vaikutti itsestään selvältä, että yleinen, kenties universaali ja luonnollinen, reaktio toisten kärsimykseen on torjua asia tietoisuudesta. Kenties asia tiedostetaan mutta siitä seuraavat implikaatiot ohitetaan. Ihmiset vaikuttavat passiivisilta ja välinpitämättömiltä mutta toisaalta kykenevät rationalisoimaan toimintaansa tarkoituksenmukaisesti. (Cohen 2001, ix-x.)

Cohenin (2001) mukaan sivuuttamisen ulottuvuuksia ovat ilmiöiden normalisointi, kognitiiviset ja psykologiset defenssimekanismit, kerronnalliset retoriset keinot, hiljainen yhteisymmärrys ja peittely sekä arkipäiväinen sivustakatsojuus (everyday bystander). Sivuttaminen ilmenee normalisointina sekä mikro- että makrotasolla. Mikrotasolla ilmiötä kuvaavia käsitteitä ovat sopeutuminen, rutinoituminen, sietäminen ja alistuminen. Makrotason sivuuttamisessa asiasta ei puhuta julkisesti. Esimerkkinä historiallisesta sivuutettavasta asiasta on perheväkivalta, jota rajattiin kodin seinien sisälle ja piiloteltiin julkisesta käsittelystä. Julkinen hiljaisuus perheväkivaltaa koskien juontui historiallisesti kenties näkemyksistä naisista omaisuutena ja miesten kotikurioikeudesta sekä perheen yksityisyydensuojasta. Muutos sai alkunsa uhrien esiintulolla, naisasialiikkeen ja ammattilaisten julkilausumilla, jolla vaiettava asia tuotiin julkisen keskustelun ja tiedostetun piiriin. (mt. 51–52.)

Sivuuttamista sivuava aiempi tutkimus

Ennen kuin esittelen tarkemmin omaa hapuiluani sivuuttamisen käsitteellistämiseksi, tuon esille otteita tutkimuskirjallisuudesta, joissa tulkintani mukaan käsitellään sivuuttamista ilmiönä, vaikkei asiaa nimettäisikään sivuuttamiseksi. Lastensuojelun kontekstissa on ensinnäkin havaittu asiakkaiden ja muiden toimijoiden arkitiedon ohittamista (Alhainen 2014, 56–57). Merja Laitisen väitöskirjassa (2004) luvuissa 5. ja 6. tarkastellaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön toimintaympäristöä sekä tunnistamisen ja tunnustamisen kysymyksiä. Laitinen kuvaa, miten kotiin ja perheisiin liitetyt arvostukset voivat luoda sivuuttamisen mahdollistavan sumuverhon ja hyväksikäyttäjien arkisuus ja normaalius peittävät alleen lapsen todellisuuden. (mt. 147; 177) Keinottomuus ja pelko seuraamuksista sekä luottamus lapsen voimavaroihin estävät puuttumista (mt. 176–177). Harvat esille tulleet avunpyyntökokemukset oli ohitettu tai torjuttu, kenties kärsimys on lähtökohtaisesti helpompi sivuuttaa kuin kohdata ja käsitellä (mt. 194).

Sivuuttamista olisi kaiketi otollisinta tarkastella kirjauksista ja selvityksistä, joissa todennettavat epäilyt ja syytökset perheen sisäisestä kaltoinkohtelusta kuitataan ikään kuin ohimennen tai sitten ne jätetään kokonaan mainitsematta. Olosuhdeselvityksistä on havaittu, että sosiaalityöntekijöille on ominaista niin sanottu neutraloinnin diskurssi⁴, eli taipumus suosia mahdollisimman hienovaraisia, puolueettomia ja paljastamattomia ilmauksia, joiden voidaan katsoa johtavan ongelmien silotteluun. Syiksi on arveltu sosiaalityön yleisiä periaatteita ja käytäntöjä, kuten asiakaslähtöisyyttä, voimavara- ja ratkaisukeskeisyyttä sekä horisontaalisen kumppanuussuhteen ihannetta. (Hautanen 2010, 203–205.) Sinänsä hyvät ja kannatettavat periaatteet voivat kuitenkin hämärtää niitä korkeamman oikeusnormin, eli lapsen edun toteutumista. Selittävänä tekijöinä voivat olla myös sosiaalityön luonne asiakkaan elämismaailmaa lähelle tulevana professiona, että yhteiskuntatieteissä vallitseva paradigma tiedon moninaisuudesta ja konstruktionistisesta luonteesta. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2021, 33; 35.)

Tutkimuskirjallisuuden perusteella sivuuttaminen ei suinkaan vaikuttaisi rajoittuvan vain sosiaalityön ammatilliseen kontekstiin. Tietyissä huoltoriitoja käsittelevässä aineistossa väkivaltatuomioiden vaikutus tuomarien ratkaisuihin oli vaihtelevaa (Hautanen 2010, 102). Myös kansainvälisestä tutkimusaineistosta ilmenee sivuuttamista siten, että terveydenhuollon ammattilaiset jättävät ilmoittamatta epäilystä lapsen kaltoinkohtelusta, vaikka epäily olisikin vahva. (Bolton, Gandevia & Newell 2011, 2) Syntyy vaikutelma, että sivuuttaminen ei ole vain passiivista huomiotta jättämistä vaan aktiivinen päätös olla toimimatta. Siksi on perusteltua ulottaa sivuuttamisen tarkastelu sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tuolle puolen, yleisinhimillisen toiminnan tarkasteluun.

Sivuuttaminen ajassa ja paikassa

Luodakseni kokonaisvaltaisen kuvan aineistossa kerrotuista tapahtumista, tarkastelen pintapuolisesti kertomusten ajallista toimintaympäristöä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportissa (2016) on taustoitettu suomalaista julkista keskustelua lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyen ensimmäisen, vuonna 1936 säädetyn lastensuojelulain voimassaolo aikana. ”Lapsenraiskaus” yleisenä ongelmana ja raakuutena herätti keskustelua eduskunnassa jo 1940-luvulla median nostaessa jo tuolloin esille tapauksia. Vuonna 1948 sisäasiainministeriö ohjeisti kaikkia poliisiviranomaisia lapsiin kohdistuneiden törkeiden siveellisyysrikosten selvittämisessä. Sosiaaliministeriössä käsiteltiin 1940-luvulla sitä, miten

⁴ Murtonen, Anne (2006) Lapsi valtasuhteiden myllerryksessä. Diskurssianalyysi lapsen asemasta huoltoriitaselvityksissä vuosina 1984–2005. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto

lastensuojelussa voitaisiin tehostaa lapsiin kohdistuvien väkivallan tekojen ehkäisemistä ja lastensuojelun työntekijöitä kehoitettiin kiinnittämään erityistä huomiota lapsiin kohdistuviin seksuaali- ja väkivaltarikoksiin, joihin liittyvät ilmoitukset oli kaikki tutkittava. Myös kansalaisiin yleisesti vedottiin, että nämä rikokset saataisiin aina viipymättä viranomaisten tietoon. Asian oli kuitenkin liian arkaluonteinen eikä siitä juurikaan puhuttu ulkopuolisille. Laajempaan julkiseen keskusteluun lasten seksuaalinen hyväksikäyttö nousi vasta 1960–70-luvuilta alkaen. (Hytönen ym. 2016, 114.)

Kasvatus- ja perheneuvolan psykologina vuosikymmeniä toiminut Jorma Antikainen kirjoitti vuonna 1994, että uransa alkuaikoina hän epäili, ettei lasten seksuaalista hyväksikäyttöä ylipäättään tapahtunut Suomessa. Antikaisen näkemyksen mukaan tällainen suhtautuminen ei tuolloin ollut epätavallista ammattilaisten keskuudessa. (Antikainen 1994, 5.) Vaikuttaa siltä, että sivuuttaminen on ollut ainakin lapsiin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön kohdalla suorastaan maan tapa vielä jokunen vuosikymmen sitten. Mistä herääkin kysymys missä määrin sivuuttaminen on läsnä nykyään ja ovatko sivuutettavat asiat kenties jossain määrin muuttaneet muotoaan nykyhetkeen tultaessa.

Ajallisen ulottuvuuden tarkastelu suhteessa lapsiin kohdistuvaan seksuaaliseen väkivaltaan tuo esille asian *tabuluonteisuuden*. Tabuina pidetyt teot tai toiminta, kuten seksuaalirikos, rajaavat yhteisön käytöstä niin ettei asiasta voi puhua, jolloin uhri tai tekijä muuttuu näkymättömäksi ja ulkopuoliseksi. Tällöin tabu suojaa ryhmän yhtenäisyyttä ja käsitystä itsestään arvostettavana ja kunnioituksenarvoisena. (Laitinen 2009, 8.) Ilkeäksi koetut ongelmat tavattiin piilottaa ”vaikenemisen muurin taakse” etenkin lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta mutta myös lapsiin kohdistuva fyysinen väkivalta tunnistettiin yhteiskunnalliseksi ongelmaksi ja puuttumista vaativaksi ilmiöksi suhteellisen hiljattain (Pohjola 2009, 75–76). Pohdin myös, missä määrin sijoitetun lapsen ja nuoren haavoittuva aseman ja lastensuojeluinstituution epäonnistuminen lapsensuojelussa itsessään on tabu, tai ainakin arkaluonteinen asia. Kenties voidaan nähdä, että myös sijaishuollon kontekstissa lapsiin kohdistuvan väkivallan mahdollisuus rakentuu kiintymyssuhteiden hauraudelle (Hurtig 2012, 123).

Sivuuttamista tuottavat tulkintakehykset

Hurtigin (2006) näkemyksen mukaan lasten kohtaaminen ja lasten tuottaman tiedon hyödyntäminen näyttäytyy haastavana, jännitteisenä ja erityistä osaamista edellyttävänä osana lastensuojelun käytäntöjä. Aikuiskeskeiset tulkintakehykset voivat johtaa lapsen kokemuksen sivuuttamiseen. Tulkintakehyksillä viitataan näkemyksiin, joita jaettaessa ja

toistettaessa saatetaan lopulta alkaa pitämään vahvoina totuudenomaisina käsityksinä. Lapsilähtöisen tiedonkeruun haasteita on hahmoteltu viiteen tulkintakehykseen, joiden nimi ja sisältö kiteyttää ratkaisevan ajatuksen lapsesta, lapsen toiveista ja kokemuksista.

Perhe-kehys on kenties yleisin tulkintakehys, jossa lasten auttamisen ajatellaan toteutuvan parhaiten aikuisten auttamisen kautta, jolloin ammattilaisille tärkeimmäksi tehtäväksi muodostuu suhteen luominen aikuisiin ja ammattilaiset tietävät ennalta, mikä lapselle on parasta. *Kestämis-kehysten* mukaan lapsi suojautuu luonnostaan vaikeuksia vastaan, jolloin lapsen luontaisten selviytymisstrategioiden tukeminen asettuu auttamistyön keskiöön sen sijaan, että lapsen olosuhteita muutettaisiin tai ratkottaisiin asioita lapsen puolesta. *Särkymis-kehys* viittaa näkemykseen, että lapsi säikkyi tai särkyi, jos häneltä kysytään asioista, joista lapsi ei halua kertoa. Herkkien asioiden käsittelyn nähdään vativan erityisiä ammatillisia valmiuksia, jolloin lapsen sivuuttaminen näyttäytyy vastuullisena toimintana. *Lojaalius-kehys* saa näkemään lapsen tiedon tärkeänä mutta ongelmallisena, koska lapsen ajatellaan pyrkivän ensisijaisesti lojaalisuuteen suhteessa vanhempiinsa ja siten mieluummin vaikenevan ongelmista. *Seuraus-kehys* nostaa esiin lapselle kertomisesta mahdollisesti aiheutuvan vaaran. (Hurtig 2006, 169–171.)

Perhedynaaminen tulkintakehys tarkoittaa sitä, että hyväksikäyttö on perheen vuorovaikutushäiriö. Vahva ja avoin moraalinen viritys puuttuu. Vastuun ja syyllisyyden kysymykset ovat tarpeettomia, koska ne jakautuvat hahmolle nimeltä perhe. Perheterapeuttinen interventio riittää, koska ainoastaan perheen vuorovaikutusta ja perheen mahdollisuuksia täytyy parantaa ja tukea. Sitä kautta ”normaali perhe-elämä on jälleen mahdollista ja juridinen tai psykososiaalinen interventio tarpeeton (Laitinen 2004, 40–41). David Finkelhotin selitysmallissa seksuaalisen hyväksikäyttö mahdollistuu neljän ennakkoehdon kautta, joista tämän tutkielman kannalta olennaisia ovat hyväksikäyttäjän sisäisten turvamekanismien pettäminen ja lapsen sosiaalisen verkoston ylläpitämisen sosiaalisen kontrollin heikentyminen. Loput ennakkoehdot ovat hyväksikäyttäjän sisäinen vietti ja kyky alistaa lapsi. (Laitinen 2004, 45–46.)

Sivuuttaminen moraalisenä irrottautumisena

Moraalisen irrottautumisen käsite on osa sosiaalisen kognition teoriaa, joka tarjoaa toimijuus näkökulman inhimilliseen toimintaan, jossa yksilö kykenee hallitsemaan ajatustaan ja käytöstään itsesäätelyprosessien kautta. Sosiaalisen kognition teorian mukaan moraalinen toimijuus määrittyy itsesäätelysystemin osana. Siihen kuuluu oman toiminnan tarkkailua ja suhteuttamista omiin sisäisiin moraalistandardeihin. Teorian mukaan

suurin osa ihmisistä on kehittänyt henkilökohtaisen standardin koskien moraalista käytäytymistä ja toimintaa. Tämä sisäistetty moraalistandardi toimii itsesäätelyn välineenä, jolla toimintaa arvotetaan, havainnoidaan ja ohjataan. Näiden standardien vastainen käytös aikaansaa itsekritiikkiä. Siten yksilöt useimmiten toimivat omien sisäistettyjen moraalistandardiensa mukaisesti, ennakoiden valintojen tuottamia positiivisia tai negatiivisia arvioita. Moraalinen itsesäätely toimii kuitenkin vain, mikäli se on aktivoitu. Aktivointi voi olla valikoivaa ja moraalinen irrottautuminen on tämän systeemin sammuttamista. Moraalinen irrottautuminen vapauttaa yksilön itsesyytöksistä ja syyllisyyden tunteesta, jotka normaalisti aktivoituisivat, kun toiminta ei vastaa sisäistettyjä moraalikäsitteitä. Siten moraalinen irrottautuminen altistaa yksilön toimimaan epäeettisesti. (Detert, Klebe & Sweitzer 2008, Moral Disengagement Overview.)

Moraalinen irrottautumisen mekanismeja ovat moraaliset perustelut, kaunisteleva kuvailu, edullinen vertailu, vastuun siirto, vastuun hajauttaminen, seurausten vähättely tai vääristely, uhrin epäinhimillistäminen sekä syyllisyyden ja vastuun vierittäminen. Ensimmäiset kolme mekanismia, moraaliset perustelut, kaunisteleva kuvailu ja edullinen vertailu, perustuvat epäeettisen toiminnan kognitiiviseen uudelleen määrittelemiseen siten, että sen moraalinen hyväksyttävyys kasvaa. Seuraavat kolme moraalisen irrottautumisen mekanismia ovat vastuun siirto, vastuun hajauttaminen sekä seurausten vääristely. Näille on ominaista se, että toimija hämärtää tai vääristelee epäeettisen toimintansa seurauksia. Vastuun siirto ja hajauttaminen ilmenevät etenkin työpaikkaympäristöissä, joissa voidaan vedota ohjeistuksiin vastuun hajautuessa yksilöä suuremmalle entiteeteille kuten organisaatiolle. Loput mekanismit, uhrin epäinhimillistäminen ja syyllisyyden vierittäminen, lieventävät moraalisia seuraamuksia heikentämällä samaistumista uhreihin. Nämä mekanismit ovat kytköksissä ihmiselle tyypilliseen sisä- ja ulkoryhmä ajatteluun. Ulkoryhmän jäseniksi miellettyjen kohdalla sisäiset moraalinormeja valvovat mekanismit eivät aktivoitu, johtuen kenties siitä, että uhri on leimattu vähempiarvoiseksi. Vastaavasti syyllisyyden vierittäminen haitallisen teon kohteelle voi vapauttaa yksilön kokemasta vastuusta. (Detert ym. 2008, Moral Disengagement Overview.)

Käsitys moraalista irrottautumisesta on laajentunut yksilötason mekanismeista relationaalisesti muovautuvaksi prosessiksi. Ryhmätasolla tarkasteltuna yhden jäsenen moraalinen irrottautuminen johtaa todennäköisesti myös muiden ryhmän jäsenten vastaavaan irtautumiseen sosiaalisen tartunnan seurauksena. Etenkin johtajien uskotaan vaikuttavan ryhmien ja organisaatioiden moraaliseen irtautumiseen käyttämänsä hierarkkisen vallan vuoksi. Epäeettinen toimintaa normalisoituu organisaatioissa eettisen infrastruktuurin, eli

eettisen ilmapiirin ja kulttuurin vaikutuksesta. (Newman ym. 2020, 540.) Moraalista irrottautumista on tarkasteltu myös sosiaalityön kontekstissa (Reamer 2023), jolloin sen ehkäisemisessä olennaiseksi nähtiin sekä yksittäisen sosiaalityöntekijän hyvinvoinnin ja toimintakyvyn edistäminen, että rakenteellisen tason muutostyön koskien organisaatioita, käytäntöjä ja valvontaa.

Sivuuttaminen yhteisöllisenä prosessina

Koska käsitän sivuuttamisen yksittäisiä toimijoita laajempänä ilmiönä, pohdin pystyisikö sitä tunnistamaan osana laajempaa näkökulmaa organisaatioiden toimintatavoista ja kulttuureista. Organisaatiot ja yksilöt jättävät käyttämättä itse tuottamaansa tietoa ja selittävät ja oikeuttavat informaation sivuuttamisen. Informaation sivuuttamisen perusteluille on tunnistettu kahdenlaista järkeilyä, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen suuntautuvaa. Nykyhetkeen suuntautuvia järkeilyjä olivat ”ei kuulu toimenkuvaani” ja ”se ei olisi oikein” eli informaatioon reagoiminen katsottiin moraalittomaksi puuttumiseksi muiden työhön. Tulevaisuuteen suuntautuvat järkeilyt ovat toiveajattelu koskien teknologian kehitystä ja ”se suojelee minua” eli muutosvastarinta, jossa nykyisen järjestelmän katsotaan estävän pahempia vaihtoehtoja. Informaation sivuuttamista mahdollistavia tekijöitä tunnistettiin neljä. Hajautettu vastuu, puuttumattomuuden normi (*laissez-faire* professionalismismi), teknologinen kehitys ja epävarmuus sekä ulkopuolisten toimijoiden osoittama ihailu. (Essén, Knudsen & Alvesson 2021)

Joskus organisaatioiden toimijat aktiivisesti välttävät tietämästä asioita, joita he voivat tietää tai joista heidän vastuullisina toimijoina jopa pitäisi olla tietoisia. Tahallinen tietämättömyys koostuu kahdesta osatekijästä, tahto ja tietämättömyys. Tahdolla viitataan yksilön tai ryhmän aikomuksiin ja kiinnostuksiin liittyvään motivaatioon. Tietämättömyydellä viitataan episteemisiin (tieto-opillisiin) seikkoihin ja ilmiön mahdolliseen tiedettävyyteen ja näiden osa-alueiden vaihteleviin painoarvoihin ja merkityksiin erilaisten tilanteiden selittäjinä. Institutionaalisilla paineilla viitataan kirjoittamattomiin sääntöihin ja niille annettuihin merkityksiin, jotka estävät havaitsemasta vaihtoehtoisia toimintatapoja. Organisaationormeilla ja -dynamiikoilla viitataan siihen, ettei työnjakoa, hierarkiaa ja valtarakenteita kyseenalaisteta, poikkeavan käytöksen normalisoitumiseen ajan myötä ja että uusilta tulijoilta estetään vallitsevien käytäntöjen kyseenalaistaminen. Yksilöiden käytöstä motivoivat palkkiot tai rangaistuksen välttäminen, uteliaisuus tai velvollisuudentunto, halu säilyttää positiivinen minäkuva tai vastuun siirtäminen ylemmille tahoille. Tiedon saatavuuteen vaikuttavat salassapitosäännökset ja rajoitettu pääsy tiedon äärelle,

tiedon monimutkaisuus ja epäselvyys sekä poliittisesti motivoitu käyttäytyminen. (Alveson, Einola & Schaefer 2022.)

Instituutiot eivät ole todenpuhumisen kannalta ihanteellisia toimintaympäristöjä ja siten peittelemisen ja valheellinen kommunikaatio on yleistä. Esimerkiksi on olemassa kirkkoja ja kristillisiä hyväntekeväisyysjärjestöjä, jotka ovat peitelleet väkivaltaa ja hyväksikäyttöä. Instituutioiden viestinnässä harvemmin turvaudutaan suoraan valehteluun, sillä valheet on mahdollista osoittaa epätosiksi. Sen sijaan instituutioiden viestinnässä turvaudutaan petokseen ja kiertelyyn, jotka ilmenevät hiljentämisellä ja informaatiolla kuormittamisella, salassapitovelvoitteisiin ja salassapitosopimuksiin vetoamisella sekä epämääräisiin anteeksipyyntöihin vailla konkretiaa. Instituutioilla ei juuri ole kannustimia vastuunkantoon, päätöksiä lykätään ja vastuuta siirretään muille toimijoille. (Woodhead, 2022.)

Taloudelliset syyt kannustavat vastuun kiertelyyn ja hyväksikäytön uhrien kertomusten sivuuttamiseen. Johtajat ovat usein tietämättömiä todellisista ongelmista, arkaluontoista tietoa joko pimitetään tai sitä esille tuovia kyseenalaistetaan. Instituution toiminta voidaan tulkita petoksena uhreja kohtaan ja on monille uhreille jopa pahempi trauma kuin alkuperäinen hyväksikäyttö. Maineen hallinta menee instituution alkuperäisen tarkoituksen edelle. Woodhead (2022) vertaa instituutioiden toimintaa narsismiin, häpeällisiä asioita piilotellaan ja rakennetaan valheellinen julkisuuskuva. Laajempia rakenteellisia syitä peittelyn taustalla ovat epäselvät vastuualueet, sokea luottamus auktoriteetteihin edistää sivuuttamista, suorituspainee ja aikapula sekä epävarmuus siitä, onko tieto vakavasti otettavaa. Ratkaisuja peittelyyn ovat rehellisyyden ja virheiden tunnustamisen, selkeät ja konkreettiset arvot ja niihin sitoutumisen.

Sivuuttaminen tiedollisena prosessina

Kognitiivisen dissonanssin käsite kehitettiin 1950-luvulla, jolloin vallitseva näkemys sosiaalipsykologiassa oli, että ihmisten toiminta perustui palkitsemiseen ja rankaisuun. Kognitiivisen dissonanssin teorian mukaan inhimillisen toiminnan motivaatio perustuu tarpeeseen vähentää ristiriidoista aiheutuvaa psykologista epämukavuutta. Teorian kehittäjän Leon Festingerin hypoteesin mukaan hahmotamme sosiaalisen maailman joukkona mentaalisia kognitioita. Kaikki tieto, jota meillä on maailmasta tai itsestämme, sisältäen käyttäytymisemme, asenteemme ja tunteemme, voidaan käsittää kognitioina. Kun kognitiomme ovat keskenään ristiriidassa, koemme epämukavuuden tunnetta ja pyrimme poistamaan ristiriidan yhdellä kolmesta tavasta. Voimme muuttaa käyttäytymistä yhtenäiseksi

ristiriitaisen kognition kanssa tai pyrkiä oikeuttamaan käyttäytymistä muuttamalla ristiriitaisen kognition. Kolmas keino on pyrkiä oikeuttamaan käytös lisäämällä uusia kognitioita. (Burke ym. 2017, 300–301.)

Kognitiivisen dissonanssin vastakäsitteenä voidaan nähdä kognitiivisen johdonmukaisuuden käsite. Sosiaalipsykologiassa kognitiivisen johdonmukaisuuden katsotaan olevan merkittävä osa sekä sosiaalista tietojenkäsittelyä että tietoisuuden rakennetta. On esitetty, että tietoisuuden ensisijainen tehtävä on sovittaa yhteen keskenään ristiriitaisia ajatusprosesseja. Sosiaalisen tiedonkäsittelyyn liitettäviä käsitteitä ovat muun muassa kognitiivinen helppous ja vastaavuus, implisiittinen sosiaalinen tiedonkäsittely, ajattelu ja järkeily sekä päätöksenteko. Lisäksi sosiaalisen tiedonkäsittelyä voidaan tarkastella interpersonaalisten prosessien kautta. (Gawronski & Strack 2012, 10–19.)

Moraalisessa järkeilyssä arvioidaan moraalisia kantoja ja pyritään muodostamaan käsitys siitä, onko toiminta oikeutettu, kielletty vai velvoittava. Kognitiivinen dissonanssi on yhteydessä myös moraaliseen järkeilyyn irrottautumisen käsitteen kautta. Moraalinen irrottautuminen tapahtuu, kun henkilö aavistaa ristiriidan suunnitellun toiminnan ja aiempien käsitystensä välillä. Tällainen ristiriita saa aikaan kognitiivisen dissonanssin, joka ratkaistaan järkeilemällä tilanne uudelleen niin, että haluttu käytös mahdollistuu. Näin moraalinen järkeily voi olla tarkoituksenmukaista oman edun ajamista. Moraalisen irrottautumisen käsitteellä voidaan havainnollistaa tunteiden ja järjen vuorovaikutusta sekä ennakkoivaa järkeilyä (Hindriks 2012, 238).

3.3 Avunpyytäminen – kolikon toinen puoli

” Ongelman salaaminen on muuri, joka estää avun hakemisen ja saamisen, eikä juovan vanhemman käytöksestä ja sen aiheuttamasta mielipahasta puhuta edes perheen kesken.” (Orjasniemi & Kurvinen 2017, 133)

Lapsilla ei lähtökohtaisesti oleteta olevan keinoja käsitteellistää, sanoittaa ja vertailla omaa perhetilannettaan siten, että lasten oletettaisiin olevan vastuussa avunhakemisessa. Sekä tutkimuskirjallisuuden että tämän tutkielman aineistoissa avunpyyntö näyttää suoraan poikkeuksellisen. Avunpyyntö sisältää aina mahdollisuuden torjuntaan, siihen että lapsen tieto sivuutetaan eikä sitä oteta vakavasti. Uskallusta vaativa avunpyyntö

voi torjunnan myötä vain lisätä häpeän ja epäluottamuksen kokemusta mitkä taas maa-laavat kuvan maailmasta toivottomaksi ja kolkoksi. (Laitinen 2004. 195.)

Avunpyytämisen edellytykset ja esteet

Lapset eivät juurikaan kerro väkivaltakokemuksista ulkopuolisille, etenkin perheen ulkopuolisille aikuisille. Syiksi on arveltu tietojen ja taitojen puutetta avun hakemisessa, puutetta lapsille sopivista ja luotettavista tukitahoista sekä lasten lojaaliutta vanhempiaan kohtaan. (Ellonen & Pösö 2010, 39.) Lukuisten 80-luvulla tehtyjen tutkimusten⁵ mukaan suuri osa hyväksikäyttötapauksista ei koskaan tule perheen ulkopuolisten tietoon. Avunpyytäminen voi olla uhrille riskialtista sillä ympäristön reaktiot ovat usein ristiriitaisia. Suomalaisessa 1980-luvun tutkimusaineistossa havaittiin, että joka neljännessä tapauksessa uhri joko joutui syyttelyn kohteeksi tai tapahtumaa vähäteltiin. Uhri sai eniten tukea silloin, jos hyväksikäyttäjä oli perheen ulkopuolinen henkilö. Ilmitulon pelättiin leimaavan uhria, joka ei tutkimusten valossa ollut aiheeton pelko. Oli viitteitä siitä, että lasta saatettiin pitää syypäänä hyväksikäytölle ja lapsen käytöstä leimata vietteleväksi ja vaaralliseksi. Lapsen leimaaminen saattoi johtaa siihen, että lapsi katsottiin hyväksyttäväksi uhriksi tuleville hyväksikäytöille. (Antikainen 1994, 36–37.)

Seksuaalista tai fyysistä kaltoinkohtelua kokeneet lapset usein viivyttävät asian esille tuomista. Lojaalius kaltoinkohtelevaa vanhempaa kohtaan, aikuisia ja auktoriteetteja kohtaan tunnettu epäluottamus, pelko siitä, ettei tule uskotuksi, itsesyytökset ja kaltoinkohtelun normalisointi estävät avun pyytämistä. (Augusti & Myhre 2024, 188.) Avunpyytämisen psykologisia esteitä on tunnistettu viisi. Näitä ovat sosiaalinen leimautuminen, pelko avunpyyntöä seuraavasta kohtelusta, pelko avunpyynnön nostattamia tunteita kohtaan, ennakoitujen hyödyt ja riskit sekä oman haavoittuvan aseman paljastaminen toiselle henkilölle. Vanhempiansa taholta kaltoinkohtelua kokeva lapsi tai nuori ei kenties kykene käsittämään tilannetta kaltoinkohteluna ja heillä voi olla vaikeuksia tilanteen sanallistamisessa. Avun hakeminen voi olla itsessään emotionaalisesti kuormittavaa kaltoinkohtelulle lapselle, he saattavat pelätä, ettei heitä uskota, tuntea häpeää tilanteen vuoksi ja pelätä seurauksia itselleen ja läheisilleen. Leimautumisen lisäksi avunpyytämisen mahdollisuus voi olla epäselvää. Avunpyyntöä edistää turvallisen aikuisen tai vertaisen saatavilla olo ja jo rakentunut luottamussuhde. Tutkittaessa oppilaiden avunpyyntömahdollisuuksia

⁵ Finkelhor, D. (1984) Child sexual abuse – New theory and research. Free Press: New York.

Peltoniemi, T. (1988) Yhteinen salaisuus – seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset kertovat. Otava: Keuruu.
Russel, D. (1984) Sexual Exploitation. Rape, Child Sexual Abuse and Workplace Harassment. Sage Publications: Beverly Hills.

kouluympäristössä havaittiin, että opettajat, jotka ovat saatavilla ja suhtautuivat oppilaisiin avoimesti ja myönteisesti sekä mukauttivat omaa käyttäytymistään oppilaiden tarpeen mukaan, loivat oppilaille avunpyynnön mahdollistavan ilmapiirin. (Yablon 2020, 2–3.) Nuorten omia käsityksiä siitä, miksi heitä ei uskota, voi jaotella neljään osa-alueeseen, joita ovat tausta ja kertynyt maine, perheeseen liittyvät syyt, vastahakoisuus ja torjunta sekä henkilökohtaiset ihmissuhteet (Tucker 2011, 463).

Lasten avun pyytämistä edistää se, että heidän käsityksensä lastensuojelusta on myönteinen ja lastensuojelun nähdään kohentavan lapsen ja perheen tilannetta sen sijaan, että lapsi olettaisi joutuvansa automaattisesti sijoitetuksi kodin ulkopuolelle. Ennaltaehkäisevää sosiaalityötä onkin lapsille saatavilla oleva tieto lasten oikeuksista vaikeissa kotioloissa ja lastensuojelun roolista apua tarjoavana tahona. (Spänberger Weitz 2023, 463–465.) Jotkut nuoret ovat tutkimuksissa tuoneet esille tietämättömyyden syyksi sille, etteivät hakeneet apua aiemmin. Vaikka kaltoinkohtelu tuntuisi pahalta, sitä ei välttämättä tunnusteta kaltoinkohteluksi ja paljastamisen arvoiseksi asiaksi. Kaltoinkohtelun aikaansaama hämmennys ja kyvyttömyys sanoittaa tilannetta mahdollistavat kaltoinkohtelun jatkumisen. Ikätason on todettu olevan yhteydessä nuoren kykyyn arvioida ja reflektoida avunpyytämisen seurauksia. (Augusti & Myhre 2024, 193–197)

Lapset ja nuoret kääntyvät avuntarpeessaan mieluummin vertaistensa kuin sosiaalityöntekijän puoleen. Avun pyytämisen todennäköisyyttä lisää se, että luottamussuhde on rakentunut ennen avuntarpeen ilmenemistä, jolloin sukulaiset tai opettaja ovat todennäköisemmin avun pyynnön kohteina. Syitä sille, etteivät lapset ja nuoret tuo avun tarvettaan esille, on lukuisia. Kaltoinkohtelijaa kohtaan tunnettu pelko, pelko kertomisen seurauksista itselle, perheenjäsenille tai kaltoinkohtelijalle, pelko siitä, ettei tule uskotuksi ja luottamuksen puute siihen, että kukaan voisi auttaa. Avunpyyntöä edistäviä tekijöitä ovat lapsen tietoisuus omista oikeuksista, viha, kaltoinkohtelijan läheisyys, vertaisten vaikutus, turvallinen ympäristö tai laukaiseva tapatuma. (Jobe & Gorin 2013, 429–430.)

Esimerkiksi Eerikan kanssa työskenteli lukuisia eri alojen ammattilaisia, joiden lukumäärä ja vaihtuvuus ei mahdollistanut Eerikalle luottamussuhteen luomista ja avunpyytämistä. Lasten vastentahtoisuus pyytää apua johtuu siitä, etteivät he luota saavansa aikuisilta apua. Huolena on, ettei heidän kokemuksiaan haluta kuulla tai, että ne mitätöidään. Myös pelko siitä, että kertominen vain pahentaisi tilannetta, häpeä ja itsen syyttäminen koetusta kaltoinkohtelusta estää lasta pyytämästä apua. Toisaalta kaltoinkohtelu ja väkivalta voi myös olla jossain määrin normalisoitunutta lapsen mielessä, lähipiirissä tai ympäröivässä kulttuurissa. (Miettinen 2020, 259.)

Viranomaisten suhtautuminen avunpyyntöihin

Avun pyytämisen keskiössä on työntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutussuhde. Tässä kappaleessa rinnastan tarkoituksella rakenteellisen väkivallan pahuuden käsitteeseen. Pohjolan (2002) mukaan järjestelmän rakenteellinen vaikeus tai riittämättömyys vastata auttamista edellyttävän elämäntilanteeseen ja sen haasteisiin voi tuottaa asiakkaalle kokemuksen pahuudesta mutta se konkretisoituu vuorovaikutustilanteessa työntekijän kanssa. Vaikka rakenteet ja käytännöt ohjaavat ja rajoittavat työntekijän toimintaa, on työntekijä silti itse vastuussa vuorovaikutuksesta asiakkaan kanssa. Asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutussuhteessa paha ilmenee epäluottamuksena, välinpitämättömyytenä ja mitätöimisenä. Jossain palvelutilanteissa epäluottamus asiakasta kohtaan vaikuttaa olevan peruslähtökohta. Asiakkaita saatetaan leimata ja heidän nähdään muodostavan oman, muista laadullisesti poikkeavan ihmisryhmänsä. Luokittelun avulla yksinkertaistetaan ja tehdään monimutkaisia asioita hallittavammiksi mutta se on ongelmallista silloin, kun piirretään ylittämättömiä rajoja ja eriarvoisuutta ihmisten välille ja kaivennetaan luottamusta. Tilannetta tarkastellaan yhden tutun selitysmallin läpi eikä ihmisen oman tilanteen tuntemukseen luoteta ja apu minimoidaan.

Välittäminen on auttamisen perusedellytys mutta toisaalta etäisyyden säateleminen sekä eron tekeminen suhteessa asiakkaaseen ovat työntekijän suojautumiskeinoja vaikeissa asiakastilanteissa. Välinpitämättömyys voi ilmetä korrektina toimintana, joka on kuitenkin asiakkaan tilanteeseen sitoutumista välttelevää tai kyynisenä ammatillisen vastuun väistämisenä. Asiakkaan näkemysten ja hänen asiansa mitätöinti vaientaa asiakkaan äänen kokonaisvaltaisemmin kuin epäluottamus ja välinpitämättömyys. Mitätöimisen vaikutukset saattavat heijastua ihmisen identiteettiin ja kokemukseen, että häntä halveksitaan ihmisenä. Mitätöimiseen liittyy syyllistämistä ja sille on ominaista, että tilanteen toteaminen riittää eikä perusteluja tarvita. (Pohjola 2002, 48–59.)

Viranomaistoimintaa avunpyyntöihin reagoinnissa tarkastellessa tutkimuskirjallisuudessa nousee esiin *epäröinti ja rajanveto*. Ellonen ja Pösö (2014) tarkastelevat suomalaisen sosiaalitoimen, terveydenhuollon, koulun ja poliisin reagointia lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan ja näiden toimijoiden välistä tiedonsiirtoa koskien lainsäädännön edellyttämää ilmoitusvelvollisuutta lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai sen epäilystä. Vaikka Suomessa lainsäädäntö edellyttää ilmoittamaan väkivaltaepäilyistä, on epäröinti tyypillinen instituutionaalinen reaktio erityisesti lievissä väkivaltatapauksissa ja todistusaineiston ollessa epäselvä. Haasteita olivat väkivallan tunnistaminen, joka koetaan lähes

mahdottomaksi ilman fyysisiä merkkejä, nuorten lasten kertomuksiin epäilevästi suhtautuminen ja se, että vanhempien selityksiä pidettiin luotettavampina kuin lasten kertomaa.

Perusteluina lastensuojeluilmoituksen tekemättä jättämiselle olivat epävarmuus ilmoituksen aiheellisuudesta, pelko väärästä ilmoituksesta, lastensuojelun kokeminen leimaavana eikä aidosti lasta ja perhettä tukevana, pyrkimys kerätä todisteita ajan mittaan ennen ilmoituksen tekemistä ja pelko perheen kanssa luodun luottamussuhteen rikkoutumisesta. Sosiaalityöntekijöiden epäröintiä rikosilmoituksen tekemiseen selitettiin haluna saavuttaa varmuuden tunne ennen ilmoitusta, rikosprosessin näkeminen liian rankaisevana eikä lapsen edun mukaisena, lievä kuritusväkivalta tulkittiin tuen ja ohjauksen tarpeena eikä rangaistavana tekoja ja tuen ja palveluiden tarjoaminen nähtiin ensisijaisena toimena. (Ellonen & Pösö 2014.)

Epäröinnin taustalla tunnistettiin olevan neljänlaista järkeilyä tai rationaliteettia. Lievä väkivalta ilman selkeitä todisteita nähtiin vähemmän riskialttiina kuin ”vääriin hälytykseen” perustuva institutionaalinen reagointi. Oman ammattikunnan toimintatapojen ja menetelmien uskottiin olevan enemmän lapsen edun mukaista kuin muiden tahojen toiminnan. Lakisääteinen ilmoitusvelvollisuus sivuutetaan ja ammatillinen tulkinta lapsen edusta nähdään ensisijaisena. Satunnainen ja lievä kuritusväkivalta katsotaan ohimeneväksi ja tulkitaan, ettei sillä pyritä vahingoittamaan lasta. (Ellonen & Pösö 2014.)

Professionaalinen harkintavalta voi näyttäytyä ongelmallisena yhdenvertaisuuden kannalta, mutta se mahdollistaa tapauskohtaisen harkinnan, sillä lainsäädäntö ei kykene ottamaan huomioon kaikkia mahdollisia tilanteita. Perheen sisäisen väkivallan käsittely sosiaalisin ja kasvatuksellisin toimin rankaisevan rikosprosessin sijaan nähdään lapsen etuna ja tämä kanta on esitetty niinkin arvovaltaisen kansainvälisen instituution kuin YK:n lapsen oikeuksien komitean taholta. Toisaalta perheen tukemisen ajatus ja vanhempien oikeuksien painottaminen on viranomaispäätöksenteossa saanut välillä liian suuren merkityksen suhteessa lapsen turvallisuuteen. Viime kädessä viranomaisprosessit sekä poliisissa että lastensuojelussa määrittyvät yksittäisten viranomaisten tai tiimien käytännöissä ja tapauskohtaisessa harkinnassa. Rajaamiseen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi tekemuoto, perheen taustatekijät ja näytön riittämättömyys. Tekemuodolla viitataan siihen, että teko nähdään luonteeltaan lievänä tai yksittäisenä tai kyse on ensimmäisestä epäilystä. Perheen taustatekijöihin lasketaan se, jos ei ole aiempaa viranomaisten tietoon tullutta huolta perhettä koskien tai kulttuuriset tekijät. Näytön riittämättömyyteen taas viittaa epämääräinen epäily tai jälkien puuttuminen. (Fadjukoff 2025, 4–5, 7.)

Suomalaisten sosiaalityöntekijöiden kielteistä suhtautumista läheissuhdeväkivallan uhrisiin on hahmotettu *asemointiteorian* avulla. Asemointi voidaan ymmärtää yksilöiden ja keskustelun tasolla tarkasteltuna henkilökohtaisten tarinoiden diskursiivisena rakentamisena. Asemointi tekee henkilön toiminnoista ymmärrettäviä ja suhteellisen ennalta määritettyjä sosiaalisia tekoja, jossa keskustelun osapuolilla on erityiset sijaintinsa. Asemointi on tilanteissa elävää ja muuntuvaa. Asemointi on metaforinen käsite, jonka avulla puhujan ”moraaliset” ja henkilökohtaiset ominaisuudet kootaan tiivistetysti yhteen. Ihminen voi asemoida itsensä tai tulla asemoiduksi esimerkiksi voimakkaaksi tai voimattomaksi, itsevarmaksi tai pahoittelevaksi, hallitsevaksi tai alistuvaksi. Asema voidaan määritellä viittaamalla siihen, miten puheenvuorot ovat kuultavissa suhteessa näiden ja muiden luonteenpiirteiden vastakohtapareihin. Kun ihminen on asemoitu riippuvaiseksi, voidaan hänen hätähuutonsa ymmärtää avunpyyntönä. Hallitsevaksi asemoidun hätähuuto saattaa taas näyttäytyä protestina tai syytöksinä. (Harré & van Langenhove 1999, 16–17).

Asiakkaan haitallista asemointia luokitellaan neljään kategoriaan: ei kenenkään asiakas, yhteistyöhön kykenemätön, äänetön avunpyytjä ja epäuskottava uhri. Aineistoon peilaten tilanteessa mahdollisesti vaikuttavia haitallisia asemointeja ovat yhteistyöhön kykenemätön ja epäuskottava uhri. Kun uhri asemoidaan yhteistyöhön kykenemättömäksi, käytetään torjunnan narratiivia ja tunne-puheessa tulee esille vihaisuus ja turhautuneisuus. Uhri ei kykene täyttämään hänelle asiakkaana asetettuja odotuksia. Kun uhri asemoidaan epäuskottavaksi, käytetään vastuullisuuden narratiivia ja kerronnassa tunteina tulevat esille avuttomuus ja voimattomuus. Uhri nähdään vastuullisena toimijana ja väkivalta tilanteiden aktiivisena osapuolena. (Piippo ym. 2020, 119.)

Eron jälkeisen vainon kontekstissa on myös tunnistettavissa uhrin asemoiminen epäuskottavaksi. Ammatillinen arvio uhrin uskottavuudesta pohjautuu usein ennakkokäsityksiin viattomasta ja traumatisoituneesta uhrista, joka on passiivinen, haavoittuvainen ja avuton. Jotta uhrin avuntarve tulisi vakavasti otetuksi, edellytetään hänen käytöksensä olevan kaikissa tilanteissa johdonmukaista. Uhrien erilaiset selviytymiskeinot, kuten halu päättää väkivaltainen suhde, voivat näyttäytyä ristiriitaisuuksina suhteessa odotuksiin ”tavanomaisesta uhrista”. Esimerkiksi uhrin osoittama määrätietoisuus avunhakemisessa ja ratkaisun löytämisessä voikin kääntyä heitä vastaan siten, ettei heidän avuntarvettaan pidetä uskottavana. (Nikupeteri 2017, 803–804.)

4 Tutkielman metodologiset lähtökohdat

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Kuten jo aiemmin olen tuonut esille, sivuuttaminen on hieman epämääräinen käsite. Kuullessaan tutkielmani aiheen olevan sivuuttaminen, ystäväni luki ensin väärin ja luuli kyseessä olevan teollisesta makkaran siivuttamisesta. Käsitteen häilyväisyys on haaste mutta toisaalta mahdollisuus. Tarkoitukseni on lisätä omaa ymmärrystäni siitä miksi joskus emme näe vastuualueillamme tapahtuvia epäkohtia ja missä määrin ohikatsominen on tietoisin valinnan tuottamaa toimintaa. Tutkielman tavoitteena on lisätä ymmärrystä inhimillisestä toiminnasta.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

- Mitä on sivuuttaminen ja miten se ilmenee rakenteellisen väkivallan kontekstissa?
- Millaisia ovat sivuuttamista tuottavat ja tulkitsevat taustaoletukset ja vaikutukset?

Avunpyyntökokemus ilmiönä sai minut kiinnittymään tähän aineistoon. Käsitän avunpyynnön ja sivuuttamisen tämän tutkielman yhteydessä saman kolikon eri puoliksi. Avunpyyntö kokemuksia jäsenän asemointiteorian avulla, jonka kautta pyrin tavoittamaan sosiaalityöntekijöiden toimintaa. Asemoinnin käsite voidaan nähdä dynaamisena vaihtoehtona staattisemmalle roolin käsitteelle. Asemointi on osa diskursiivisia prosesseja, joissa luodaan ja uusinnetaan sosiaalista todellisuutta, toimintoja ja merkityksiä. (Harré & van Lagenhove 1999, 14–16.) Asemointiteoriaa on sosiaalipsykologian kontekstissa hahmotellut Rom Harré. Harrén mukaan sosiaalipsykologisen tutkimuksen perustehtäväksi asettuu mielen syvärakenteen ja sosiaalisen ja moraalisen järjestelmän sekä näiden keskinäisen suhteen selvittäminen. Mielen syvärakenne viittaa tiedostamattomiin emootioiden ja motiivien keskuksiin, jotka ohjaavat toiminnan arvolähtökohtia ja päämäärän asettelua. Sosiaalinen ja moraalinen järjestys taas viittaa aikaan ja paikkaan sidottuihin käsityksiin, joissa yksilö elää ja jonka konventioihin hän sosiaalistuu. Harrén mukaan nämä muodostavat toiminnan ylimmän tason. (Ylijoki 2001, 237–238.)

Koen väkivallan käsitteen käytön tämän tutkielman yhteydessä jossain määrin ongelmallisena. Ilmiön kuvaaminen väkivaltana on tarkoituksellisen kielteisesti arvolatautunut, jopa poliittisesti luonnehdittava valinta. Kyse voi olla kamppailusta sosiaalisen ongelman tai vääryyden tunnistamiseksi ja epäoikeudenmukaisen aseman havaitsemiseksi.

(Ronkainen 2017, 19.) Ilmiöön liittyvien kielteisten seurausten valossa väkivalta voi olla perusteltu ja asian vakavuutta kuvaava käsite. Tulevana sosiaalityöntekijänä lähestyn ai-
hetta erityisesti ymmärryksen lisäämisen ja inhimillisen toiminnan reflektoinnin kannalta. Harva meistä kokee elämässään, saati työssään syyllistyneensä väkivaltaan. Sen sijaan moni voi olla avoimempi ajatukselle, että on kenties rakenteiden ohjaamana ja ymmärtä-
mättömyyttään voinut toimia tavalla, joka on toisille haitallinen.

4.2 Tutkimusaineisto ja sen keruu

Pro gradu -tutkielmassa hyödynnän valmista haastatteluaineistoa (Hytönen ym. 2024) jonka löysin Ailasta, nimeltään Vuosina 1940–1990 sijaishuollossa lapsuutensa viettäneiden kokemuksia elämästään 2018. Haastatteluaineisto koostuu yhdestätoista haastattelusta, jotka on tehty vuosien 2018–2023 välisenä aikana. Olen valinnut kolme haastattelua tutkielman aineistoksi perusteena se, miten niissä ilmenee sekä sivuuttamisen että avun pyytämisen teemoja. Haastattelut on litteroitu Word-tiedostolle ja niiden laajuus on 20–33 sivua, sanamäärä vaihtelee 8000 ja 15 000 välillä. Haastateltavien iät on ilmoitettu viiden vuoden tarkkuudella ja heidän syntymävuotensa sijoittuvat vuosien 1970–1985 väliselle ajalle. Ailassa tämä aineisto on liitetty vuonna 2016 ilmestyneeseen sosiaali- ja terveysministeriön raporttiin koskien 1937 säädetyn lastensuojelulain aikaan sijoittuneita kokemuksia lastensuojelun sijaishuollon epäkohdista ja lasten kaltoinkohtelusta (Hytönen ym. 2016).

Sekä tutkielmani erityisen tarkastelun kohteeksi valitussa haastattelussa, että aineiston muissa haastatteluissa tuli esille usko, kontekstivihjeistä päätellen nimenomaan kristin-usko, ristiriitaisessa valossa. Usko liitettiin kielteisiin asioihin, kuten ympäristön halventavaan suhtautumiseen ja kaltoinkohtelun oikeuttamiseen. Suhtautuminen uskoon saattoi näyttäytyä ambivalenttina mutta myös myönteisenä ja voimavaraksi koettuna. Usko-elementin käsittely voi olla perusteltua haastateltavan kertoman implisiittisenä tulkintana ja kun ottaa huomioon esille tulleita tapauksia, joissa lasten seksuaalista hyväksikäyttöä on piiloteltu esimerkiksi katolisessa kirkossa sekä eräässä kotimaisessa herätysliikkeessä.

Fenomenologisessa tutkimuksessa aineiston koko ei ole kynnyskysymys (Nikupeteri 2022b) mutta ongelmaksi voi muodostua se, ettei aineiston muista haastatteluista löydy vastaavaa avunpyyntökokemusta, joiden väliltä voisi etsiä eroavaisuuksia. Kenties olisi perusteltua pohtia yleisemmin eroavaisuuksia haastatteluiden välillä ja pyrkiä ymmärtämään miksi vastaavaa kokemusta ei ilmennyt muissa haastatteluissa. Ajallisesti suuri osa

haastatteluista sijoittui kauemmaksi menneisyyteen, jolloin kenties lasten toimijuudelle ei annettu tilaa tai sitten heidän toimijuutensa oli muista syistä heikompi, esimerkiksi joutuksen alkoholille altistumisesta sikiöaikana. Toisaalta yksi haastattelu, jossa ei ollut havaittavissa samassa määrin rakenteellista kaltoinkohtelua eli sijaishuollon aikuisten taholta toteutettua fyysistä väkivaltaa tai seksuaalista hyväksikäyttöä, sijoittui 90-luvun alkuun. Tässä tapauksessa puuttui verrokkiaineistossa esiintyviä haavoittuvuustekijöitä. Haastattelu sijoitettiin vasta alakoulu-ikäisenä ja siihen asti hän oli asunut biologisen vanhempansa kanssa ja sosiaalityöntekijä kuvattiin tässä haastattelussa myönteisessä valossa, hyvin saatavilla olevana ja tukevana. Kahdessa muussa haastattelussa haastateltava kertoi sijoituksen tapahtuneen jo vauva-ikäisenä. Alustavan analyysini perusteella arvelen lapsen iän sijoitushetkellä olevan merkityksellinen seikka aineistossa esiin tuleville rakenteellisen väkivallan kokemuksille.

4.3 Aineiston analyysi

Tutkielman menetelmällinen lähtökohta on laadullinen tutkimus. Tarkoitukseni on hyödyntää fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa haastattelun sisällönanalyysiin. Tutkielman käsitteelliseen tulkintaan luo jännitteitä vakiintumattoman sivuuttaminen käsitteen lisäksi se, että tutkimuskirjallisuudessa tarkastellaan laajamuotoista lapsiin kohdistuvien rikosten peittelyä, mutta tutkielman tekijänä tulkitsen haastattelun kertomuksen yksittäisinä puuttumattomuuden tapauksina, en systemaattisena lasten seksuaalisen kaltoinkohtelun peittelynä. Tulkinnan perusteena on paitsi aineisto, myös se, ettei Suomessa ole tullut esille laajamittaisia virallisten instituutioiden mahdollistamia ja peittelemiä lasten hyväksikäyttötapauksia, vertailukohtana Iso-Britanniassa vuosikymmeniä jatkuneet peittelytapaukset, kuten paljon julkisuutta saaneet Jimmy Savile ja Rotherhamin lasten hyväksikäyttökandaali.

Rakenteellinen väkivalta on tutkimuksen tekemisen aiheena jossain määrin ongelmallinen. Käsitteen epätarkka määrittely, väkivallan aliraportointi, dokumentoinnin satunnaisuus ja epämääräisyys valvontakäytännöissä tekevät aiheeseen tarttumisen haastavaksi, minkä olen itsekkin tutkielmaa työstäessäni saanut huomata. Vaikka rakenteellisen väkivallan sijasta käytettäisiin rajaavampaa käsitettä laitospväkivalta, se tunnistetaan ja määritellään aina jossakin tietyssä konkreettisessa yhteydessä. Yleiset rakenteelliset ja yksilöllisten toimijoiden persoonallisuuksiin liittyvät tekijät vaikuttavat toimintaan siinä missä eri laitosten kulttuurit. Laitosten välillä on voinut olla eroja siinä, mitä ylipäätään pidetään

väkivaltana. Toisaalta on käytäntöjä, joiden tarkoituksena on ollut lapsen edun mukaisuus mutta ne on saatettu kokea tai toteuttaa tavoilla, jotka saavat väkivaltaisia piirteitä. (Ello-nen & Pösö, 2010, 35–36.)

Fenomenologis-hermeneuttinen menetelmä tieto-opillisena pohjana

Tutkielmani menetelmällisenä lähtökohtana on fenomenologis-hermeneuttinen menetelmä. Fenomenologinen tutkimus tarkoittaa käytännössä kokemusten tutkimusta. Siinä ollaan kiinnostuneita siitä, mitä ihmisten arjessa tapahtuu ja millaisia kokemuksia se tuottaa. (Nikupeteri 2022a). Yksilöllisen kokemuksen käsite on historiallisessa katsannossa suhteellisen uusi, vasta 1800-luvulla käyttöön otettu. Yksilöllisen kokemuksen käsitteellä pyrittiin luomaan vastapainoa mekanistiselle näkemykselle, jonka mukaan ihminen on ensisijaisesti järkiolento, jonka toimintaa on mahdollista selittää yksinomaan universaalien luonnonlakien perusteella. (Tökkäri 2018, 64–65.)

Fenomenologisessa lähestymistavassa pyritään syvään ymmärrykseen ja tiedon muodostukseen omista tai muiden kokemuksista. Keskeistä on todellisuuden ymmärtäminen sellaisena kuin tutkimukseen osallistuneet sen käsittävät, sitä kuvaavat ja merkityksellistävät. Fenomenologiassa on usein konstruktionistinen tausta-ajattelu, eli yksilöt rakentuvat suhteessa maailmaan ja myös itse rakentavat maailmaa. Fenomenologisten menetelmien avulla voi tutkia esimerkiksi olemisen kysymyksiä, kielellisiä kysymyksiä, yhteiskunnallisia ilmiöitä tai kehollisia kokemuksia. Hermeneuttisesti suuntautunutta tutkijaa kiinnostaa kokemuksen ainutlaatuisuus ja yksilöllisyys. Kiinnostuksen kohteena on moninaisuuden sijaan, että pyritäisiin yleistämään yksittäisestä tapauksesta, mikä yleensä on tiedeessä keskeistä. Tavoitteena on ilmiön käsitteellistäminen ja teoretisointi kokemusten avulla ja ilmiö luonteen ja erilaisten ulottuvuuksien kuvaaminen uhrien kerronnan avulla. (Nikupeteri 2022a)

Hermeneuttisuus tarkoittaa kokemusten ymmärtämistä ja tulkintaa. Fenomenologis-hermeneuttisen analyysin lähtökohtana on aineiston ja tutkimukseen osallistuneiden kokemusten kunnioittaminen, haastateltavan oletetaan puhuvan totta siitä, miten hän on kokenut asian. Tyypillistä on myös ihmettelevä ja intuitiivinen ote aineistoon. Intuitiivisuus tarkoittaa sitä, että tutkittava ilmiö on aina jollain tavalla läsnä tutkijan tietoisuudelle koettuna ja tutkija lähestyy aineistoa aina oman esiymmärryksensä ja maailmankuvansa pohjalta. Kiinnostus on kokemusten sisältämissä ja tuottamissa merkityksissä, jolloin merkitys edellyttää tulkintaa. Tulkinnessa nostetaan esiin ilmiön keskeisiä teemoja ja niistä hahmotetaan eletyn kokemuksen yleistä rakennetta. Hermeneuttinen kehä tarkoittaa

prosessuaalista tulkintaa eli tutkijalla on aina jokin esiymmärrys tutkittavasta aiheesta, joka tarkentuu tutkimuksen edetessä. Tutkijan on tärkeä tiedostaa omat kokemukset ja ennakko-oletukset, mutta niitä ei ole tarpeen pyrkiä sulkemaan pois vaan hyödyntää analyysin apuna. Tärkeää on kuitenkin se, että tutkii niitä tutkittavien kokemuksia, eikä omia kokemuksiaan. Analyysissa kiinnostus on kokemussisältöjen löytämisessä, mutta myös siinä, mitä löytyy kokemusten kuvaamisen implisiittisissä sisällöissä. Mitä on luettavissa rivien välistä ja sen pohdintaa, miksi haastateltava toi juuri tämän asian esille, onko taustalla jokin viesti. (Nikupeteri 2022b)

Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa soveltuu mielestäni tutkielman aineiston analyysiin ja tulkintaan. Aineisto muodostuu haastatteluista, joissa on tuotu esille kokemuksia sijaishuollossa. Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa mahdollistaa aineiston tulkinnan ja merkitysten, samankaltaisuuksien ja erilaisuuksien etsimisen. Tulkinta voi olla monitasoista mikrotulkinnasta metaforiseen tulkintaan ja se huomioi kokemuksen eri ulottuvuuksia kuten tunteet, tiedon ja intuition. (Nikupeteri 2022b.)

Narratiivien sisällönanalyysi

Narratiivinen tutkimusote näyttäytyy luontevalta, kun tutkielman aineistona on haastatteleaineisto. Narratiivisessa tutkimusotteessa saatetaan hyödyntää esimerkiksi kaunokirjallisuuteen liitettäviä termejä ja jäsennyksiä. Sen sijaan, että tutkittaisiin ”miten” asioita ilmaistaan, on narratiivien analyysissa mahdollista keskittyä kertomuksen sisältöön, eli ”mitä” ihmiset kertovat. *Kategorinen sisällönanalyysi* muistuttaa perinteistä sisällön analyysia ja se soveltuu analyysin tulokulmaksi etenkin silloin, kun tarkastellaan jotakin ihmisryhmää koskevaa ilmiötä tai ongelmaa, tässä tutkielmassa siis sivuuttamista (Laitinen & Uusitalo 2008, 131–133.) Koen suorittaneeni karkeaa kategorisointia jo aineiston alustavassa luennassa ja tunnistanee aineistosta ilmeneväksi ilmiöksi sivuuttamisen. Kategorisessa sisällön analyysissa aineistosta poimitaan ilmaisuja, joita sitten kategorisoidaan. Hyödynnän systeemiteoreettista hyvinvoinninmallia kategorioiden muodostamiseen. Luvussa viisi tarkastelen haastateltavien sivuuttamismarratiiveja eri systeemien ta-soilla.

Systeemiteoreettinen hyvinvoinnin malli analyysin työkaluna

Haitallisten lapsuuskokemusten tutkimiseen käytetty systeemiteoreettinen malli tarkastelee kokemuksia kokonaisvaltaisesti eri tasoilla. Malli on luonteva valinta analyysin työkaluksi, sillä ilmiön kerronnassa itsessään on mukana eri tasoja, tunteista mielipiteisiin ja arjen toimintakulttuuria osana laajempaa yhteiskunnallista kontekstia arvoineen ja

normeineen (Laitila & Uusitalo 2008, 136). Malli ottaa huomioon yksilölliset, ekologiset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut ympäristötekijät. Näiden systeemien vuorovaikutus vaikuttaa lapsen hyvinvointiin vielä aikuisuudessakin. Esimerkiksi eksosysteemillä säädel-
lään mikrosysteemin ja mesosysteemin välistä vuorovaikutusta. Mikrotason tarkastelu tuo näkyväksi lapsen haavoittuvuutta ja vahvuuksia lisääviä yksilöllisiä ja vuorovaiku-
tuksellisia tekijöitä. Yksilötasolla hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä ovat perimä, persoo-
nallisuuden piirteet, vahingolliset tai sopeutumista edistävät selviytymisstrategiat sekä
henkilön ikä. (Sarvela 2023, 29–31; Waite & Ryan 2020, 63–84). Ekososiaalisen mallin
avulla haluan lähestyä aihetta eli sivuuttamista osana rakenteellista väkivaltaa, kokonais-
valtaisesti haastateltujen kerronnan kautta. Mallin avulla pääsen käsiksi sivuuttamiseen
sekä kulttuurisella makrotasolla että mikrotason psykologisen linssin kautta. Viittaan
haastateltuihin lyhenteillä H1, H2 ja H4 alkuperäisen aineiston mukaisesti.

4.4 Tutkimuseettiset kysymykset ja tutkijan positio

Koska kyse on valmiista aineistosta niin tietoturvakysymysten suhteen voinee olla luot-
tavaisemmin mielin, kuin esimerkiksi kerätessä omaa aineistoa. Haastatteluista ei esimer-
kiksi ilmene ihmisten nimiä, tarkkoja syntymävuosia tai paikkakuntia, vaan haastatelta-
vien taustatietoihin on ilmoitettu ikähaarukka viiden vuoden tarkkuudella ja tapahtuma-
paikat on kerrottu suurin piirtein maakuntakohtaisesti, esimerkiksi kunta 1 ja kunta 2 Poh-
jois-Pohjanmaalla (Hytönen ym. 2024). Artikkelin ”Kerrostuneet tulkinnat – vaikeat lap-
suusmuistot muistitietohaastattelussa” toinen kirjoittaja, Hytönen Kirsi-Maria, on kerän-
nyt tutkielmassa käyttämäni aineiston. Hytönen käsittelee sensitiivisen ja traumatisoivien
aiheiden tutkimisen edellyttämää kokonaisvaltaista eettis-moraalista vastuuta. Tutkijan
on ymmärrettävä haastateltavien hyvinvoinnin olevan ensisijaista. Toisaalta on perustel-
tua tuoda esiin ja tutkia epäkohtia ja sensitiivisiä asioita mutta on huomioitava aiheen
käsittelyn tuottamat mahdolliset tunnereaktiot haastateltavassa ja haastattelijassa. On
kiinnitettävä huomiota sanavalintoihin, pyrkiä avoimiin ja neutraaleihin kysymyksiin
sekä huomioida myös myönteisiä kokemuksia esimerkiksi selviämisen näkökulmasta.
(Hytönen & Koskinen-Koivisto 2022, 140–142.)

Perinteisesti fenomenologisessa tutkimusperinteessä on ajateltu, että tutkimushaastatelta-
vien kerronta ilmaisee tai heijastaa heidän kokemuksiaan suoraan ja tutkija asemoidaan
osaksi tutkittavan ja tutkijan yhteistä elämismailmaa (Tökkäri 2018, 65). Tämä

lähestymistapa lieenee perusteltua tilanteissa, joissa tutkimushaastattelut käsittelevät traumaattisia kokemuksia. Narratiivinen tutkimus sen sijaan ei oleta, etteikö haastateltavien kerronnassa voisi olla mukana seipitettä, joilla voidaan pyrkiä esimerkiksi miellyttämään manipuloidaan tai hämärtämään asioita. Valmiin aineiston kanssa tunnen olevani tutkielman tekijänä etäällä haastatelluista ja heidän kokemuksistaan mutta siitä huolimatta koen, että haastateltujen kertoman uskottavuuden arviointi olisi vähintäänkin epäkohteliasta ja luultavasti myös lopputulokseltaan taitamatonta ja mahdollisia sivuuttamiskokemuksia vahvistavia. Siksi asennoidun analyysissä tarkastelemaan kertomuksia, jotka ovat haastateltujen kokemuksina tosia. Lisäksi koen, että valitsemani näkökulman eli sivuuttamisen, käsittely aineistonanalyysissä, ei edellytä kertomusten uskottavuuden arviointia.

Valmis aineisto haastaa muutenkin tutkimuseettisyyden kannalta. Ensinnäkin haastattelut on kerätty vanhemmuutta koskevaa tutkimusta varten, vaikkakin haastatteluissa on käsitelty myös koko elämäntarinaa (Hytönen & Koskinen-Koivisto 2022, 138) jolloin voidaan perustellusti kyseenalaistaa sen soveltuvuus valitsemani näkökulman kannalta. Toisaalta se, ettei tutkimusta ole kerätty johdattelevasti minua kiinnostavasta näkökulmasta osaltaan korostaa kerrotun sivuuttamiseksi tulkitsemani kokemuksen merkityksellisyyttä. Eettisyyden kannalta on olennaista, että fenomenologis-hermeneuttisen analyysin lähtökohtana on aineiston ja tutkimukseen osallistuneiden kokemusten kunnioittaminen. Laadullinen tutkimus mahdollistaa uudelleen rajauksen ja tutkimuskysymysten uudelleen muotoilun aineiston pohjalta. Tutkielman tekijänä olen asemassa, jossa voin tehdä perusteltuja valintoja ja rajoituksia.

Kuvaan tutkijan positiota Nikupeterin luentotallenteeseen perustuen (2022a), fenomenologisessa tutkimuksessa lähtökohtana on tutkijan avoimuus, tutkimuskohdetta pyritään lähestymään ilman ennalta määrättyjä oletuksia tai määritelmiä, mikä tahattomasti toteutui tämän tutkielman lähtöasetelmissä tutustuessani ensin aineistoon avoimin mielin vailla ennalta mietittyjä tutkimuskysymyksiä. Keskeistä on tutkijan luontainen reflektiivinen ja pohdiskeleva ote. Tutkijan tunteminen ja intuitiivinen kokeminen ovat keskeisiä tutkimuksellisen ymmärtämisen tapoja ja tutkijalla voikin olla jokin omakohtainen suhde tutkittavan aiheeseen tai ilmiöön ja jokin esiyymmärrys tutkittavasta aiheesta. Kokemuksen tutkimus edellyttää ontologista ja epistemologista pohdintaa eli todellisuuden luonteeseen ja tietoon liittyvien kysymysten pohtimista.

Olen vakaumukseltani kristitty, joten aineistossa esille tuleva kriittinen usko-näkökulma antaa mahdollisuuden harjoitella objektiivisuuteen pyrkimistä. Toisaalta olen kokenut mielenkiintoiseksi perehtyä pintapuolisesti tämän tutkielman puitteissa tieteenhistoriaan

ja -filosofiaan ja löytää sieltä kiinteitä yhteyksiä kristinuskoon. Historian kautta avautuu mahdollisuus hahmottaa myös vallitsevia näkökantoja ja suuntauksia. Käsitykseni mukaan kristinusko on yliopistollisessa kontekstissa kenties hieman kiistanalainen tarkastelulähtökohta, jonka voidaan nähdä luovan vääristyneitä tulkintoja. Tiedostan tämän problematiikan ja pyrin vastaamaan siihen avoimuudella koskien lähteitä ja lähtökohtiani sekä valmiudella käsitellä kristinuskon ilmentymiä myös kriittiseltä kannalta.

5 Sivuuttamisnarratiivit systeemin eri tasoilla

5.1 Sivuuttaminen yksilötasolla ja perhesuhteissa

Mikrosysteemillä viitataan lapseen ja perheenjäseniin yksilönä ja suhteessa perheeseen ja muihin lähisuhteisiin. Yksilötasolla sivuuttaminen on yhdistettävissä mielen puolustusmekanismeihin ja niistä erityisesti kieltämiseen, torjuntaan ja estämiseen.

”H: Luuletko sä, että se äiti ties?

H2: Ei se varmaan, alkuun. Tai kyllä se, nykylogiikalla tai minkä tiedän nyt, niin periaatteessa oishan hänen pitänyt tietää.”

Aineisto-ote kuvaa sijaisäidin tietämättömyyttä puolison sijaislapsen kohdistamasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Haastatellun näkemys on, että tietämättömyys lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä häilyi tietoisien ja tiedostamattoman rajamaastossa ja oli kenties jossain määrin motivoitunutta tietämättömyyttä, sivuuttamista. Välttämiskäyttäytyminen on tyypillinen tapa reagoida traumaattisiin asioihin ja muistoihin. Mieli sulkee ulos ajatuksia, tunteita ja tuntemuksia, jotka voisivat aktivoida traumaattisen kokemuksen (Maanmieli & Sarvela 2022, 46–47.) Muille ihmisille ilmeisen tosiasian huomiotta jättämistä tai kiistämistä kutsutaan kieltämiseksi. Tarkoituksena on suojata omaa mieltä ja elämää sietokyvyn ylittävältä tuskalta. Kieltäminen ei jätä tilaa oppimiselle tai sopeutumiselle ja äärimmillään sen avulla mahdollistetaan rikollisen ja vahingoittavan toiminnan jatkuvuus (Stenberg & Stenberg 2016, 175–176).

Torjunta on kieltämistä hienovaraisempi puolustuskeino. Siinä missä kieltämisessä tietoisien käsittelyn ulkopuolelle jäävät seikat ovat pitkälti ulkoisia, torjunnassa ne ovat sisäisiä eli asian vaikutuksia sivuutetaan. Hankalasti käsiteltävät tai hyväksyttävät mielensisällöt jäävät torjunnassa tietoisien mielen ulkopuolelle. Tarkoitus on ylläpitää psyykkistä tasapainoa ja toimintakykyä torjumalla liian kipeät muistot. Torjunta voi kuitenkin olla myös reaaliaikaista sokeutta omalle toiminnalle ja sen taustamotivaatioille. Torjunnalle tunnusomaista on ärsykkeen tiedostamaton prosessointi tai tiedostamaton torjunta. (Stenberg & Stenberg 2016, 192–193.) Estämistä sen sijaan luonnehtii epämiellyttävän asian tietoinen mielestä pois pitäminen, tarkoituksena on välttää ahdistusta ja ylläpitää toimintakykyä. Estäminen kääntyy tarkoitustaan vastaan, mikäli hankalaa asiaa ei käsittele, vaikka tilanne pysyisi ennallaan. (Mt. 166–167.)

Kerronnassa sivuuttaminen ilmenee tietämättömyytenä, johon kohdistetaan oletus siitä, että ”oishan hänen pitänyt tietää”. Tietämisen oletusta voi tarkastella sitä kautta, kuinka kohtuullista vaivannäköä asioiden oikean tilan selvittäminen edellyttäisi. Vaikeita tunteita herättävien tilanteiden kohtaaminen edellyttää kenties myös poikkeuksellisia henkisiä resursseja. Toisaalta kohtuullisuus punninnan vastapainona on tietoisuus sivuutettavan asian vakavuudesta, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on yleisesti tunnistettu rikokseksi ja lasta rikkovaksi teoksi jo vähintäänkin vuosikymmenien ajan ((Hytönen ym. 2016, 114). Kerronnan ajankohtana vallitsevat yksilöä patologisoivat (Laitinen 2004, 147) ja toisaalta neutralisoivat (mt. 38) tulkintakehykset voivat hämärtää tilannetta tarpeeksi, jolloin puuttumattomuutta voi oikeuttaa asiaa kenties kunnolla tiedostamatta. Kuitenkin vanhemman asemassa olevan lapseen kohdistama seksuaalinen hyväksikäyttö tunnistetaan niin vakavaksi pahuudeksi, ettei sen sivuuttamista voi pitää hyväksyttävänä toimintana. Itse hyväksikäyttö on väärin ja paha ja sen sivuuttaminen on paitsi pahan mahdollistamista, myös itsessään moraalinen epäonnistuminen.

”H: Siis että hän halus suojella sua vai että hän ei halunnut itekään uskoa?

H2: Hän ei ite, hän ei kestänyt sitä totuttaa. Niin hän suojeli sekä itseään ja kuvitteli suojelevansa minua. Kuitenkin kaikki hyvä ja lempeä, mitä mä olin siihen mennessä elämässä saanut, niin se oli häneltä. Hän käytti mua vuosittain ulkomailla, meillä oli hyviä matkoja. Se hyväksikäyttö oli ehdottomasti salaisuus, jota ei saa kertoa.”

Tasapainoinen aikuisen mieli kykenee ylläpitämään mielen ja tunteiden tasapainoa integroimalla erilaiset vaikeat tilanteet ja muistot osaksi elämäntarinaa. Erilaiset mieltä suojaavat mekanismit tasoittavat ristiriitoja ja värittävät kokemuksia siten, että ne on helpompi yhdistää osaksi minuuden kokemusta ja omaa elämäntarinaa. Normaalin psyykkisen selviytymisen katsotaan edellyttävän kykyä myönteisesti vinoutuneeseen tiedon käsittelyyn, eli lievää asioiden vääristämistä positiiviseen suuntaan. (Stenberg & Stenberg 2016, 16–20.) Sivuuttaminen näyttäytyy lyhyen aikavälin tarkastelussa joskus tarpeellisesti suojautumiskeinolta, joka kuitenkin pitkällä aikavälillä voi osoittautua kuluttavaksi ja valheelliseksi välttelykäyttäytymiseksi.

”H: Sulla on se tunne, että sua rakastettiin siinä perheessä? Tää äiti rakasti sua?

H2: Kyllä.

H: Ja oli vilpittömästi kiintynyt.

H2: Kyllä.”

Länsimaisessa teologisessa ja filosofisessa ajattelussa olemassaolo on liitetty hyvyyteen, kun taas paha ei ole olemassa itsessään, sillä ei ole omaa olemuksellista luontoa, vaan

paha on hyvyyden puuttumista. (Akvinolainen 2002, 37–39.) Logiikka lienee se, että on parempi olla olemassa kuin olla olematta. Laitinen, (2002, 72) kirjoittaa inestitapauksissa hyvän ja pahan kiinteästä yhteydestä, jonka Laitinen tulkitsee vastakkaisesti sille näkemykselle, että paha on olemuksellisesti hyvyyden puuttumista. Inestiä kokeneiden lasten kokemusmaailmassa hyvä ja paha vuorottelevat tai ovat jopa samanaikaisesti läsnä, jolloin lapsi ei opi erottamaan niitä toisistaan sillä lapsen kokemusmaailmassa kukaan vanhempi ei ole kokonaan paha. Rohkenen olla eri mieltä Laitisen kanssa pintapuolisen lukioaikaisen filosofian opintojeni pohjalta. Vaikka mielemme kykeneekin kuvittelemaan hirvittävän pahan ihmisen, joka nauttii toisten satuttamisesta, on tämän ajatusmallin mukaisesti hänenkin tavoitteenaan sinänsä hyvä asia kuten nautinto, vääristyneenä ja kärsimystä aiheuttavassa muodossa. Aktiivinenkaan paha ei siis olisi itsenäisesti olemassa omana itsenään.

Asettellessa sivuuttamista osaksi sekä psykologiaa että hyvän ja pahan ontologiaa, pohdin, voisiko ihmisen yhtenä kehitystehtävänä olla pyrkimys tarkastella sekä elämäntarinaansa, että itseään ja omaa toimintaansa mahdollisimman todenmukaisessa valossa. Kun pahaa ja kipua aiheuttavia muistoja ei enää tarvitse aktiivisesti sivuuttaa, asettuisivat ne osaksi elämäntarinaa mutta armollisesti haaleampina ja pienemmän painoarvon saavina kuin koettu hyvä, sillä hyvä on olemassa omana itsenään, kun taas paha on hyvän puutetta. Omien näkemysten laukominen toisille totuutena voi toisaalta olla julmaa ja vahingoittavaa. Totuus yhdistettynä myötätuntoon sekä itseämme, että toisiamme kohtaan lienee inhimillistä kukoistusta mahdollistavin lähestymistapa. Nämä pohdintani perustuvat esiyymmärrykseen, jonka mukaan todellisuus on sosiaalisesti rakentunutta vain hyvin rajatussa vaikkakin merkittävässä määrin.

5.2 Sivuuttaminen institutionaalisissa kohtaamisissa

Mesosysteemillä viitataan yhteisöjen ja instituutioiden tukeen. Keskityn käsittelemään erityisesti kuvauksia sosiaalityöntekijöiden kohtaamisista ja niissä ilmentynyttä sivuuttamista.

” Ja sit sen ysiluokan ja lukion alkamisen, sen kesän, alkukesän. No oikeestaan kesäheinäkuun mää tein ihan mitä mä halusin. Kukaan ei pystynyt pysäyttämään mua ja yhden hyvän kaverin kanssa kävelin sosiaalitoimistoon. Muistan sosiaalityöntekijän nimen, muistan hänen velton kädenpuristuksensa ja semmosen, häntä ei kiinnostanut niin sanotusti, kohdata minua. Mutta sen mun kaverin yllyttämänä mä vaadin päästä

keskustelemaan ja pääsin ja sanoin, että se on sillä lailla, että tämmöstä hyväksikäyttöä on ollut, siellä on alkoholin käyttöä sillä isällä ja jos te jätätte mut sinne, niin mää tapan itteni. Enkä mää nähnyt mitään muuta vaihtoehtoa, että mää joko lähden pois tai mää kuolen.”

Tulkitsen kertojan osoittavan vahvaa toimijuutta apua hakiessaan ja ratkaisua ehdottaessaan, mikä mahdollisesti vaikutti siihen, ettei asiaa viety eteenpäin poliisille. Kertoja ei näyttäydy passiivisena uhrina, vaan hän itse hakeutuu sosiaalitoimistoon, vaatii pääsyä keskusteluun ja esittää tilanteensa selkeästi. Kotona on hyväksikäyttöä, alkoholinkäyttöä ja itsemurha tuntuu varteenotettavalta vaihtoehdolta nykytilanteen jatkuessa. Kertojan muistama “veltto kädenpuristus” ja kokemus siitä, ettei työntekijä ollut kiinnostunut kohtaamaan häntä, kuvaavat sivuuttamista eleiden ja kehollisuuden tasolla. Lapsen ja nuoren oma vahva toimijuus voi olla este lapsen oikeuksien toteutumiselle. Nuoren, samoin kuin naispuolisten vainoamisen uhrien (Nikupeteri 2017) vaikuttaessa vahvalta, pärjäävältä ja kyvykkäältä, hänen hätäänsä saatetaan aliarvioida. Vahvuus ja toimijuus voivat myös olla selviytymisstrategioita, jotka peittävät alleen avuntarpeen. Sivuttaminen tässä yhteydessä on siis myös kyvyttömyyttä nähdä toimijuuden taakse. Kun lapsi joutuu itse kantamaan vastuun avun saamisesta, institutionaalinen järjestelmä ikään kuin siirtää taakan lapselle itselleen.

”H: Mennään vielä se, vilahti tuolla jossain kohdalla, mutta sä voit kertoa vielä tarkemmin siitä, kun siellä perheessä kävi se sosiaalityöntekijä? Sanoit, että se kävi aika harvakseltaan.

H2: Vuoden-kolmen välein. Hän oli kylläkin, siis kaikista hauskinta että tämä sama sosiaalityöntekijä, joka on huostaanottanut minut on edelleen töissä ja olemme tavanneet työn merkeissä. Mutta hänellä sattui siihen minun lapsuuteni aikaan omien lasten syntymä. Elikkä hän oli pois. Mää luulen, että hän olisi huomannut jotain, mutta sijaiset ei. Ei huomannut. Sit me siivottiin vaan. Huone piti olla siisti ja kuuntelin siinä satuja, kuinka hienosti. Sohvalle kun istuttiin porukalla, niin sosiaalityöntekijä sanoi että mennäänpä sun huoneeseen jutteleen, sit se kysy, että miten menee ja minä vastasin niinkö kuuluu, että hyvin.

H: Eli hän jutteli sun kaa kahden kesken, mutta sulla ei oikeastaan ollut mahdollisuutta kertoa?

H2: Ethän sää voi kertoa tuommosia asioita. Että sä sanot ne ääneen ja jos on vielä mahdollisuus, että sää joudut jäämään siihen helvettiin. Niin sillontan järkikin sanoo, että jos mä oisin kertonut ja mä oisin jäänyt sinne niin tilanne ois vaan pahentunut. Niin niin, hyvin mennee.”

Aineisto-ote havainnollistaa sivuuttamisen rakenteellista luonnetta. Sosiaalityöntekijä tapasi sijoitettua lasta harvoin ja käyntien aikana vuorovaikutus jäi pintatasolle. Lapsen mahdollisuus kertoa hyväksikäytöstä ei toteudu, vaikka kahdenkeskinen hetki

järjestetään. H2:n vastaus ”ethän sää voi kertoa tuommosia asioita” koskettaa sivuuttamisen ydintä, lapsi ei koe, että hänellä olisi todellista mahdollisuutta tulla kuulluksi. Pelko seurauksista, siitä että kertominen pahentaisi tilannetta ja että hän joutuisi jäämään ”siihen helvettiin”, estää avun pyytämisen. Orjasniemi ja Kurvinen (2017, 132–134) kuvaavat häpeän ja syyllisyyden leimaavaa vaikutusta, lapsi kantaa vaieten sekä kokemuksen että vastuun siitä, ettei asia tule ilmi.

Tässä kohtaa voidaan nähdä myös luvussa 5.1 käsiteltyjen puolustusmekanismien institutionaalinen vastine. Siinä missä yksilötasolla kieltäminen ja torjunta suojaavat mieltä sietokyvyn ylittävältä tuskalta, institutionaalisella tasolla voidaan puhua organisatorisesta tietämättömyydestä (Alvesson ym. 2022). Sekä yksilö että organisaatio voivat vältellä tietämistä, koska tietäminen velvoittaisi toimimaan ja kohtaamaan vaikeita tunteita herättäviä asioita. Lapsen hiljaisuus ja työntekijän pintapuolinen kysymys kohtaavat toisensa niin, että sivuuttaminen toteutuu molempien osapuolten toimesta, lapsi ei uskalla kertoa, työntekijä ei osaa kysyä suoraan (Laitinen 2004, 201). Lopputuloksena on lapsen kokemus siitä, ettei häntä nähty eikä kuultu, ja institutionaalisen järjestelmän kyvyttömyys suojella lasta.

H4: No se on ollut siis semmonen pakkohuostaanotto. Mä oon ollut joku, varmaan [mietti] 9–10-vuotias silloin. Siis siinä oli, sen oli tehnyt joku nimetön, mutta ilmeisesti siitä naapurustosta sen ilmoituksen, että isä on täysin jalattomassa kunnossa ja pieni lapsi siellä. Joo, mä oon itseasiassa ollut varmaan kolmannella luokalla. Joka tapauksessa, sinne tuli poliisi ja. Ihan tämmönen, keskellä iltaa ne tuli sitten poliisin kanssa sosiaali-toimi hakemaan mut ja sit mä menin sinne [vastaanottokoti] lastenkotiin.”

”H: oliko se ilta kun ne poliisit tuli niin oliko se ensimmäinen kerta, kun sä muistat, vai kävikö siellä sosiaalityöntekijöitä aikasemmin? Oliko interventiota aikasemmin?

H4: En mä muista, ei ollut mun mielestä. Tää oli ensimmäinen tämmönen. Kyl me oltiin varmaan jo sossun asiakkaita. Mulla oli semmonen hyvä sosiaalityöntekijä kyllä siinä. Se oli hassusti sijoitettu, meidän koti oli täs [kaupunginosa pääkaupunkiseudulla] ostoskeskuksen, ihan siinä sosiaali, et ne sossut näki ikkunasta meidän kodin. Mulla oli kyllä siinä kyllä hyvä sossu sillain, melkein sen koko ajan. Mä olin varmaan 17, kun se siirty johonkin toisiin tehtäviin. Se on varmaan kuitenkin määrätty sillon kun äiti on kuollut. Mut en mä muista, ne on niin hämääviä aikoja. Mut sen mä muistan, kun ne poliisit vei mut sieltä.”

H4:n kertomus tuo esiin toisenlaisen institutionaalisen kohtaamisen, intervention, joka tapahtuu ulkopuolisen ilmoituksen perusteella. H4:n kuvauksessa sivuuttaminen näyttäytyy ennen kaikkea puuttumattomuutena ja näkymättömyytenä. Perhe oli jo sosiaalitoimen asiakkaana, sosiaalityöntekijän kerrotaan näkevän kirjaimellisesti ikkunasta perheen kotiin, mutta ensimmäinen konkreettinen interventio tapahtui vasta nimettömän

lastensuojeluilmoituksen ja poliisin voimin. Tässä on tulkittavissa ristiriita läsnäolon ja näkemisen välillä. Sosiaalityöntekijä oli ”hyvä” ja pysyvä osa kertojan elämää, mutta hänen läsnäolonsa ei estänyt sitä, että lapsen hätä jäi tunnistamatta siihen asti, kunnes ulkopuolinen joutui puuttumaan. Sosiaalityöntekijän apu on ollut perhettä kannattelevaa mutta samalla turvattomia kotiolosuhteita mahdollistavaa.

5.3 Sivuuttamisen kulttuurimaantiede

Eksosysteemi viittaa kulttuuriseen ilmapiiriin ja talous- ja sosiaalipolitiikkaan. Tässä luvussa tarkastelen kertomuksista ilmenevää laajempaa kulttuurista kontekstia suhteessa sivuuttamiseen ilmiönä.

”Ja siihen yritettiin puuttua siihen elämään, mutta se oli vanhoillislestadiolainen pieni kunta, jossa huostaanottoja ei tehty. Mun se pienempi, se siskopuoli, ... on käynyt nyt muutama vuosi sitten lukemassa omat paperinsa, siellä on vaan toimeentulotukipäätöksiä.” H2

H2 kertoo nuoremmista sisaruspuolistaan, jotka asuvat H2:n biologisen äidin kanssa. H2:n kuvaa kokemustaan ajasta biologisessa perheessään ennen sijoitusta helvetiksi, jota leimaa vanhempien päihdeongelma ja vammauttamiseen asti yltynyt väkivalta. Sivuuttaminen ilmenee puuttumattomuutena, vaikka H2:n näkemyksen mukaan huostaanotolle olisi ollut perusteita. Syykin on selvä: vanhoillislestadiolaisen pienen kunnan käytännöt! Pienissä kunnissa luottamushenkilöiden rooli korostuu ulottuen myös sosiaalityön asiakastyöhön. Vielä 1980-luvulla oli tavallista, että kunnan sosiaalilautakunta teki muodollisen päätöksen sosiaalihuollon antamisesta yksilöasioissa. (Ahvenus 2012, 304–305.)

Kenties vanhoillislestadiolaisten osuus kunnan luottamushenkilöistä oli korostunut, mutta mikä on herätysliiketaustan yhteys puuttumattomuuteen eksosysteemin tasolla? Oliko vaikuttimena kenties taloudelliset syyt vai perhekeskeiset arvot? Mikäli otamme lähtökohdaksi yleisen käsityksen vanhoillislestadiolaisuudesta herätysliikkeenä, jossa korostuu perhekeskeisyyden ja yhteisöllisyyden arvot, voi sivuuttaminen näyttäytyä päämääriltään lapsen etuun pyrkivänä. Kenties ajatellaan olevan lapsen etu, ettei siteitä biologiseen perheeseen heikennetä. Kun ottaa huomioon tämän tutkielman aineiston aihepiiriin, kenties ajatuksen voi nähdä jossain määrin perusteltuna, vaikkei asiasta kenties ollut saatavilla tutkimustietoa. Myöhempi tutkimushavainto antaa viitteitä, että sijoitettujen lasten terveydellinen ja sosiaalinen hyvinvointi aikuisuudessa ei tilastollisesti joko eroa

kotona asuneista sisaruksista tai sitten on suhteessa huonompi sisaruksiin verrattuna. (Sariaslan ym. 2022.) Kenties sijoitettujen lasten tilanne tiedostettiin heikoista signaaleista ja sijaishuolto nähtiin kategorisen vältettävänä. Asiakirjoista ei kuitenkaan ilmene palvelutarpeen arviointia, vaikka vanhemman päihdeongelma oli yleisesti tiedossa. Päätös puuttumisesta ei tulisi perustua yleviin periaatteisiin vaan yksilölliseen harkintaan koskien lapsen tilannetta ja etua.

”Edellisenä päivänä kun se sossu tuli, niin se äiti löy (sic) mua koiran nahkaremmillä tosiaan, solkipäällä veteli pitkin persettä” H1

Tutkielman aineiston kerronta painottuu 80-luvulle ja osittain myös 90-luvun alkuun. Tämä ajan kohta ei ole nykyhetken näkökulmasta täysin vierasta maata. Vuoden 1983 Lastensuojelulaissa 9 § säädetään, että perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Kuritusväkivallan kieltävä laki astui voimaan 1984 mutta aineistosta tulee esille, että kuritusväkivaltaa tapahtui myös sen jälkeen. H1 kertoo sijaisvanhempien olevan ”uskovaisia ihmisiä”. Raamatun sanalaskujen kirjassa luvussa 13 jakeessa 24 mainitaan että ”joka vitsaa säästää se vihaa lastaan”. Tarkasteltaessa kerrottua sivuuttamisen näkökulmasta näyttäytyy kuritusväkivalta osin normalisoidulta, osin uskontoon perustuen oikeutetulta mutta myös piiloteltavalta. Ennen sosiaalityöntekijän vuosittaisia käyntejä alkaa H1:n painostus, kehotukset hymyillä ja sanoa että kaikki on hyvin.

Kaltoinkohtelevia äitejä koskevassa tutkimuksessa on esitetty arvelu siitä, että merkittävä osuus tutkimukseen osallistuneista lastensuojelun piirissä olleista äideistä saattaa jättää kertomatta sopimattomasta käytöksestä vanhemmuuteen liittyen ja syyttää lapsia vuorovaikutustilanteiden vaikeuksista. Tämä voisi viitata ainakin osittaiseen tietoisuuteen käytöksen hyväksyttävyydestä. (Bennett ym. 2006, 71.) Näin kronosysteemi heijastuu mikrosysteemin tasolla. Ihmisellä voi olla laajempaan kulttuuriseen kontekstiin perustuva uskomus siitä, että oma toiminta on oikeutettua ja samaan aikaan tietoisuus siitä, että toimintaa pitää piilotella.

”...se oli torstaipäivä kun mä kävin siellä mun kaverin kanssa ja sunnuntaina mun isä lähti sinne seurakuntaan, missä mun äiti käy. Ja siellä hän suprise suprise oli tullut uskon. Ja uskoontulon jälkeen elikkä kokouksen jälkeen, niin sijaisäiti oli kysynyt, että kamalia syytöksiä tuolta [H2 nimi], että pitävätkö nämä paikkansa, että ootko sää koskenut. Ja sijaisisä sano, että en ole koskenut ja se oli siinä. Syytökset oli sen verran vakavia ja siinä oli se mun kaverin kertomus vieressä, että sosiaalityöntekijällä ei ollut mitään muuta mahdollisuutta kuin siirtä minut. Missään papereissa mua ei oo koskaan siirretty kaupungin lastenkotiin. Siellä mä oon kuitenkin lukioajan asunut. Ja sitten se lastenkodin johtaja oli samasta seurakunnasta ja kertoi minulle täysin avoimesti, kuinka järkyttävän huonosti minä toimin, että minulla oli hyvä perhe ja nyt minä vien joltakin lapselta, joka tarvitsisi

oikeasti lastenkotipaikan, niin vien paikan koska olin täydellisessä uskovaaisessa perheessä, juuri kun se sijaisisäkin sattui tulemaan uskoon sopivasti. Ja sen uskoontulon, siis silloin sunnuntaina uskoon ja seuraavalla viikolla ne sijasvanhemmat kävi kuultavana ja kertoivat, että [H2 nimi] on tommonen, että se aina valehtelee ja näin se menee. Ja meidän äiti seiso miehensä rinnalla 100 prosenttisen varmana, että näin ei oo tapahtunut. Ja mä menin sinne lastenkotiin elokuussa. Sain vaihtaa lukion sinne kaupunkiin.”

Kertomus havainnollistaa, miten sivuuttaminen kytkeytyy eksosysteemin tasolla kulttuurisiin arvoihin ja kenties jopa paikallisiin valtasuhteisiin. Kerronnassa tulee esille yhteiskunnallinen tai ehkä vain paikallinen ilmapiiri, jossa uskoon tulo -kokemus ei ainoastaan mahdollista sivuuttamista vaan myös legitimoit sitä. Kun H2 on kertonut sijaisisän seksuaalisesta hyväksikäytöstä, sijaisisä ”tulee uskoon”, tapahtuma, joka ajoittuu täsmälleen syytösten esittämisen jälkeiseen sunnuntaihin. Uskoontulo toimii kertomuksessa sivuuttamisen välineenä. Yhteisön sisällä uskoon tullut henkilö on moraalisesti uskottava, eikä häntä vastaan esitettyjä syytöksiä ole tarpeen käsitellä. Sijaisäidin kysymys ”ootko sää koskenut” ja sijaisisän vastaus ”en ole koskenut”, riittävät asian selvittämiseksi. Vastaus hyväksytään sellaisenaan myös asiaa selvittävän viranomaisen taholta, ja ”se oli siinä”. Tässä toteutuu sivuuttamisen normalisointi (Cohen 2001), epäily voidaan ohittaa, koska yhteisöön kuuluvan henkilön sana painaa enemmän kuin lapsen kertomus.

Eksosysteemisen tarkastelun kannalta keskeistä lienee se, ettei sivuuttaminen rajoitu yhden perheen sisäiseen dynamiikkaan, vaan se ulottuu koko paikalliseen toimintakenttään. Sosiaalityöntekijä siirtää H2:n kaupungin lastenkotiin, mutta siirtoa ei merkitä mihinkään virallisiin papereihin: ”Missään papereissa mua ei oo koskaan siirretty kaupungin lastenkotiin. Siellä mä oon kuitenkin lukioajan asunut.” Tämä on luettavissa institutionaalisen sivuuttamisena, jossa toiminta, lapsen siirtäminen pois hyväksikäyttötilanteesta, toteutuu, mutta sen virallinen jälki häivytetään. Kirjaamatta jättäminen tekee tapahtuneesta näkymättömän ja estää jälkikäteen selvittelyn. Se suojaa paikallista järjestelmää ja sen toimijoita, mutta samalla se kieltää lapselta oikeuden oman historiansa tunnustettuun todellisuuteen. Myös lastenkodin johtaja osallistuu sivuuttamiseen. Hän on ”samasta seurakunnasta” ja kertoo H2:lle tämän toimineen ”järkyttävän huonosti”: lapsi on viemässä paikan sellaiselta, joka ”tarvitsisi oikeasti lastenkotipaikan”. Lapsen kertomus käännetään pääläelleen, avunpyytäjältä tulee syyllinen, joka vie resursseja oikeilta uhreilta. Yhteisön sisäinen lojaalius ylittää lapsen suojelun, ja ammattilaisen rooli alistuu vaikutusvaltaisen alakulttuurin arvoille, mikäli esimerkiksi herätysliike tai vapaakirkollisuus on kuvattavissa alakulttuurina. Tässä toteutuu myös Smithin ja Freydin (2014) kuvaama institutionaalinen petos. Lapsen suojelemiseen tarkoitettu järjestelmä asettuu lapsen kokemusta vastaan.

Sivuuttamista vahvistaa lisäksi lapsen asemointi epäuskottavaksi. Sijaisvanhemmat kertovat kuulemisessa H2:n ”aina valehtelevan”, ja sijaisäiti seisoo miehensä rinnalla ”100 prosenttisen varmana, että näin ei oo tapahtunut”. Lapsen kertomus asettuu vastakkain aikuisten yhtenäisen ja uskottavan rintaman kanssa, ja se häviää. Tämä vastaa luvussa 3.3 kuvattua epäuskottavan uhrin asemointia (Piippo ym. 2020). Lapsen uskottavuutta heikennetään etukäteen, jolloin hänen kertomuksensa voidaan ohittaa ilman varsinaista selvittelyä. Eksosysteemin tasolla tämä ei ole vain yksittäisten toimijoiden valinta, vaan seurausta kulttuurisesta ilmapiiristä, jossa yhteisön yhtenäisyys ja aikuisten keskinäinen luottamus asettuvat lapsen suojelun edelle.

Kertomus osoittaa, miten sivuuttaminen voi eksosysteemin tasolla kietoutua yhteen uskonnollisen yhteisön, institutionaalisten käytäntöjen ja paikallisten valtasuhteiden kanssa. Kun useat toimijat, sosiaalityöntekijä, lastenkodin johtaja ja sijaisvanhemmat, vaikuttavat jakavan saman arvomaailman, muodostuu hiljainen yhteisymmärrys, jonka puitteissa lapsen kertomus voidaan systemaattisesti ohittaa. Sivuuttaminen ei tällöin ole yksittäisen työntekijän laiminlyönti, vaan rakenteellista, kulttuuristen arvojen vahvistamaa toimintaa, joka toistuu eri tasoilla ja tuottaa lapselle kokemuksen siitä, ettei hänen sanallaan ole painoa.

Jaettu ymmärrys saatikka jaettu arvomaailma eivät mielestäni ole sinänsä negatiivisia asioita, mutta valmiiden kulttuuristen mallien ei pitäisi estää lapsen esille tuomien rikosten selvittämistä ja käsittelyä. Pienen kunnan toimintakulttuuri, uskonnollisen yhteisön arvot ja sijaishuollon olosuhteet voivat kaikki osaltaan mahdollistaa sen, että lapsen hätä jää näkymättömäksi jopa silloin, kun järjestelmä on läsnä. Sivuuttaminen ei tällä tasolla pelkisty yksittäisen työntekijän laiminlyöntiin vaan seurausta laajemmista rakenteellisista ja kulttuurisista tekijöistä, jotka ohjaavat sitä, mitä pidetään näkemisen arvoisena ja mihin katsotaan olevan lupa puuttua.

5.4 Sivuuttaminen perenniaalisena ilmiönä

Kronosysteemi ekososiaalisessa mallissa viittaa aikaan ja sosiohistoriaan. Tässä luvussa keskityn tarkastelemaan kertomuksissa ilmeneviä sivuuttamisen kokemuksia, jotka ovat niin sanotusti kestäneet aikaa eli niiden voidaan katsoa olevan läsnä vielä nykyhetken kontekstissa. Perenniaallinen tulee latinan sanasta perennis, joka tarkoittaa ikuista. Kukkien kasvattajille tutut perennat lienevät saaneet nimensä samasta kantasanasta.

”Niin mä sanoin silloiselle esimiehelle, että tiiäkkö että se on sillä lailla, että tämä tulee ilmi. Mä tiän mikä auttaa sitä lasta. Elikkä kun hyväksikäyttö tulee ilmi, se pitää kirjata, siitä pitää tehdä rikosilmoitus ja sit se pitää käsitellä oikeudessa. Ja jonkun pitää sanoa, että tuo oli väärin, noin ei voi tehdä. Se auttaa sitä lasta käsittelemään sen koko asian.”
H2

Tässä kerronnan hetkessä H2 työskentelee lastensuojeluyksikössä. Vaikka vuosia on kulunut ja H2 on nyt aikuinen, kohtaa hän työssään tilanteen, joka edellyttää puuttumista ja rikosilmoitusta. Kerronnassa ilmenevä esimiehen kouluttaminen oikeasta toimintatavasta viittaa siihen, että sivuuttaminen on edelleen läsnä institutionaalisissa toimintatavoissa. On havaittu, että joskus organisaatioiden toimijat aktiivisesti välttävät tietämästä asioita, joita he voivat tietää tai joista heidän vastuullisina toimijoina jopa pitäisi olla tietoisia (Alvesson ym. 2022). Vaikeiden asioiden kohtaaminen ja asianmukainen käsittely sekä vääryyden tunnistaminen ja osoittaminen antavat lapselle mahdollisuuden käsitellä asioita. Sekä seksuaalinen hyväksikäyttö että vanhemman ongelmajuominen ovat häpeän ja syyllisyyden tunteiden leimaavia asioita, jolloin tyypillinen reaktio lapsella ja nuorella on olla puhumatta asioista. (Orjasniemi & Kurvinen 2017, 132–134.)

“H: Millanen paikka se vastaanottokoti oli?

H4: Mun mielestä se oli vähän semmonen, en mä tiä, pelottava. Mulla tuli siitä enemmän vankila mieleen. Ja mä ymmärrän näin jälkeenpäin miks. Et siellä oli tosi kuitenkin, siellä isompien siivessä. Siellä oli aika hurjii nuorii, mitä piti pitää siellä talossa.”

“Sen mä muistan, että ne vartijat oli, ihan ku vangin vartijoita.”

“Mä en todella tiedä mistä se johtuu, mutta sitten se ei yhtäkkii enää tullutkaan töihin. ... Tietysti heti kun vähän johonkin kiintyy ja pysty luottaan, niin se lähti vetään.”

Kuvaus vastaanottokodista tuo esiin sen, miten sijaishuollon fyysiset ja sosiaaliset olosuhteet voivat itsessään tuottaa sivuuttamisen kokemuksen. Laitos, joka mielletään vankilaksi, ei viesti lapselle siitä, että hänet haluttaisiin kohdata ja auttaa, vaan se voi vahvistaa kokemusta siitä, että lapsi itsessään on ongelma, jota pitää kontrolloida. Tämä voidaan liittää rakenteellisen kaltoinkohtelun käsitteeseen. Lastensuojelujärjestelmän rajallisuus voi ilmetä myös siinä, ettei sijaishuollon olosuhteita kyetä järjestämään lapsen tarpeita vastaaviksi (Filistrucchi ym. 2023, 264).

Erityisen merkittävä on H4:n kokemus omahoitajasta, johon hän kiintyy ja joka sitten yhtäkkiä lakkaa tulemasta töihin. Kiintymyssuhteen katkeaminen toistaa lapsen aiemman kokemuksen siitä, ettei aikuisiin voi luottaa. Tämä vahvistaa Hurtigin (2012, 123)

huomiota siitä, että miten lapsiin kohdistuvan väkivallan mahdollisuus sekä laajemmin sivuuttamisen mahdollisuus, rakentuu kiintymyssuhteiden hauraudelle. Kun lapsen kokemus toistuvasti on se, että aikuiset tulevat ja menevät, hänen kykynsä luottaa ja tuoda asioitaan esille heikkenee entisestään.

H: Saitko sä sillonkaan kerrottua että?

H1: Kerroin sillon. Ja se sano, että voi kun sä olisit voinu puhua aikasemmin. Mut se sano, että hänellä on semmonen muistikuva, että [sijoitusäiti] ja [sijoitusisä] kyllä oli niin siinä, että sä et ois saanu missään nimessä, sä et pystynyt sitä ite kertomaan. Ja sit kun mä kerroin, että mä sain remmillä selkään ja muuta niin se sano, että jos hän ois edes aavistanu, niin sä olisit lähteny hänen mukaansa. Ja se perheen suhde ois loppunut siihe. Et [mietti] Mut taas toisaalta jälkikäteen, se on tapahtunu mitä on tapahtunut ja sille nyt ei vaan mahda mitään. Se on vaan fakta. Ei sille mahda mitään. Ei voi kääntää kelloa taakse päin ja muuttaa niitä tapahtumia, ne on ollutta ja mennyttä. Ne kuuluu historiaan ja tulevaisuus on täällä.

”H1: On, on! Et moni on sanonu, että mun pitäis haastaa ne oikeuteen. Ja sitten osa on ollu silleen, että älä viitti, että ei se nyt tommosta oo voinu olla, kyllähän siihen nyt joku ois puuttunut ja. Mutta ei sillon 80-luvulla. Ei sillon puututtu. Nythän maailma on täynnä noita kukkahattutätejä, ihan aikuisten oikeesti, jotka puuttuu pienimpäänkin asiaan. Että nyt sinä otit kädestä kiinni liian lujaa lasta kaupassa, että tästä täytyy tehdä lastensuojeluilmoitus. [huokaa] Tai nyt sinä korotit ääntäsi, sille tulee trauma. Silleen, ärrrrrr!”

H1:n kertomus jälkikäteisestä keskustelusta sosiaalityöntekijän kanssa havainnollistaa sivuuttamisen ajallista kerrostumista. Työntekijän lausahdus ”voi kun sä olisit voinu puhua aikasemmin” tunnustaa, että lapsen kertomus olisi ollut tarpeen kuulla jo silloin, mutta tunnustus tapahtuu vasta jälkikäteen, eikä se enää muuta tapahtunutta. Samassa keskustelussa työntekijä kuvaa muistavansa, että sijoitusvanhemmat ”oli niin siinä”, ettei lapsi olisi ”missään nimessä” voinut itse kertoa asiasta. Työntekijä on siis ollut ainakin jollain tasolla tiedostanut lapsen rajallisen mahdollisuuden ilmasta itseään, mutta tämä tieto ei ole johtanut toimintatapojen muuttamiseen. Sivuuttaminen ei tässä ole kuitenkaan ollut välttämättä tietoista toimintaa. Lapsen asema sijoitusperheessä oli sellainen, ettei avunpyyntö ollut hänelle mahdollinen, eikä järjestelmä kyennyt näkemään tämän asetelman ongelmallisuutta. Jälkikäteen lausuttu ”jos hän ois edes aavistanu, niin sä olisit lähteny hänen mukaansa” suo kertojalle tunnustusta siitä, että hänen kokemansa oli väärin ja siihen olisi pitänyt puuttua.

H1:n oma suhtautuminen tapahtuneeseen voisi olla tulkittavissa normalisoinnin ja sopeutumisen kautta: ”se on tapahtunu mitä on tapahtunut ja sille nyt ei vaan mahda mitään. Se on vaan fakta.” Lause toistaa Cohenin (2001) kuvaamaa sivuuttamisen arkipäiväistymistä, kun mikään taho ei ole aikoinaan tunnistanut kokemusta puuttumista edellyttäväksi epäkohdaksi, alkaa ihminen itsekin käsitellä sitä asiana, jolle ”ei mahda mitään”.

Sopeutuminen ei kuitenkaan poista tapahtuneen merkitystä, vaan pikemminkin kertoo siitä, ettei lapsen kertomukselle ole aikoinaan annettu tilaa, jossa se olisi voinut tulla tunnetuksi. Toki asiassa on erotettavissa henkilökohtaisen elämäntarinan ja sen osien hyväksyntä sekä ilmenneiden epäkohtien esille tuonti ja sivuuttavien toimintatapojen kehittäminen lapsen osallisuutta kunnioittavammaksi.

Kertomuksen toinen osa tuo esiin sivuuttamisen jatkumisen myös aikuisiässä. H1 kertoo ympäristön ristiriitaisista reaktioista, osa kehottaa haastamaan tekijät oikeuteen, toiset taas epäilevät, ettei ”tommosta oo voinu olla, kyllähän siihen nyt joku ois puuttunut”. Jälkimmäinen reaktio on luettavissa sivuuttamisen uusintamisena, kuulija kieltäytyy uskomasta, että näin vakava asia olisi voinut jäädä järjestelmältä huomaamatta, ja siirtää samalla epäilyn lapsen kertomuksen todenperäisyyteen. Toisaalta se kertoo luottamuksesta järjestelmään, kyllähän jonkun pitäisi huomata ja puuttua. Kenties se myös

H1:n oma tulkinta ajallisesta muutoksesta: ”ei sillon 80-luvulla. Ei sillon puututtu” ja nykyajan rinnastaminen ”kukkahattutäteihin”, jotka puuttuvat pienimpäänkin asiaan, on kronosysteemisen tarkastelun kannalta kiinnostavaa. Tunnistetaan, että lainsäädäntö ja käytännöt ovat muuttuneet ja puuttumisen kynnyks on madaltunut. Toisaalta kertojan ironinen sävy paljastaa myös epäluuloa nykyistä puuttumiskulttuuria kohtaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että sivuuttaminen olisi kadonnut, pikemminkin se on muuttanut muotoaan. Institutionaalinen sivuuttaminen ei välttämättä ilmene enää samanlaisena väkivallan ohittamisena, vaan hienovaraisempina käytäntöinä kuten kiireenä, resurssipaineena, pinnallisina kohtaamisina ja lapsen osallisuuden toteutumatta jäämisinä. Kronosysteemin tarkastelu osoittaa näin, että sivuuttamisen mekanismit ovat ajattomia, mutta niiden ilmenemismuodot mukautuvat kulloiseenkin aikaan ja sen rakenteisiin.

H4: ” Siellä oli paljon isompia kundeja, ne oli vähän tota.. Kyl mä osasin puoliani pitää, mut kyl siellä sai turpaansa aika säännöllisesti. Mut ei se ollut se syy, miks mä sieltä halusin pois vaan se huoli siitä fajasta. Kyl mä yritin, eihän mulla ollut mitään. Me saatiin se tietty määrä viikkorahaa, että ei se ois bussilippuihin eikä mihinkään oikein riittänyt. Et en mä tiedä millä konsteilla, mut poliisi meidät sitten aina noukki meidät. Mulla oli yks toinenkin kaveri, joka sieltä halus jatkuvasti lähteä karkuun. Aina siitä jostain, ei me kauheen pitkälle ikinä päästy.”

Kronosysteemisestä näkökulmasta tarkasteltuna H4:n kertomus havainnollistaa sivuuttamisen ajallista jatkuvuutta. Vaikka kertomuksen tapahtumat sijoittuvat vuosikymmenten taakse, ovat siinä tunnistettavat mekanismit kuten väkivallan normalisointi, avunpyynnön väärintulkinta ja rakenteellinen resurssien puute, edelleen läsnä rakenteellista väkivaltaa koskevassa tutkimuskirjallisuudessa ja lastensuojelun arjen kuvauksissa.

Yhä edelleen inhimillisissä kohtaamisissa ja institutionaalisissa käytännöissä läsnäoleva sivuuttamisen muoto on väkivallan normalisoituminen. H4 kuvaa vastaanottokodin vertaissuhteisiin liittyvää väkivaltaa toteavasti: ”Kyl mä osasin puoliani pitää, mut kyl siellä sai turpaansa aika säännöllisesti.” Väkivalta mainitaan ohimennen, eikä se nouse kertomuksen keskiöön, tärkein syy karkaamiseen oli huoli isästä, ei oma turvallisuus. Cohen (2001) kuvaa sivuuttamisen normalisointia siten, että epätoivottu tilanne rutinoituu osaksi arkea, eikä sitä enää tunnisteta puuttumista edellyttäväksi epäkohdaksi. Lapsen näkökulmasta väkivalta on niin arkista, ettei se edes yllä avunpyynnön perusteeksi. Sivuttaminen ei tällöin vaadi yksittäisen toimijan tietoista ratkaisua, vaan se toteutuu hiljaisen yhteisymmärryksen kautta, samalla tavoin kuin Aversan ja Filistrucchin (2023) kuvaamassa institutionaalisessa sokeudessa, jossa kaltoinkohtelu pysyi näkymättömänä monien yhtä aikaa vaikuttavien tekijöiden summana.

Toinen aikaa kestänyt mekanismi liittyy lapsen avunhakemisen väärintulkintaan. H4:n kertomus on luettavissa niin, että karkaaminen on ollut lapsen oma tapa hakea apua: ”Kyl mä yritin, eihän mulla ollut mitään.” Järjestelmän vastaus tähän avunpyyntöön on palauttaminen, poliisi ”noukki” karkulaiset ja vei heidät takaisin samaan paikkaan, josta he olivat pyrkineet pois. Avunpyynnön kanavoiminen karkaamiseksi on edelleen tunnistettavissa lastensuojelullisissa konteksteissa. Lapsen käytöstä tulkitaan helposti ongelmakäyttäytymisenä ilman, että sen taustalla olevaa avuntarvetta tunnistetaan. Karkaava lapsi asemoituu yhteistyöhön kykenemättömäksi (Piippo ym. 2020), jolloin hänen tekonsa luetaan kapinoinniksi eikä avunpyynnöksi.

Kolmas jatkuvuus koskee resurssien puutetta rakenteellisen sivuuttamisen muotona. H4:llä ei ole käytettävissään riittävästi varoja edes bussilippuun: ”Me saatiin se tietty määrä viikkorahaa, että ei se ois bussilippuihin eikä mihinkään oikein riittänyt.” Lapsen konkreettiset mahdollisuudet toimia oman tilanteensa parantamiseksi ovat minimissään, mikä voidaan rakenteellisenä väkivaltana, järjestelmä ei tarjoa lapselle välineitä avun hakemiseen, vaikka se samalla edellyttää lapsen ilmaisevan hätänsä. Tämä kysymys on ajankohtainen myös nykypäivässä, kun keskustellaan sijaishuollon resursoinnista ja lapsen käytettävissä olevista varoista. Toisaalta tosiasiallisten resurssien rajallisuus on yksi huomioitava näkökulma toiminnan eettisyyttä tarkasteltaessa.

Lisäksi H4:n kertomuksessa näkyy lapsen huolen suuntautuminen vanhempaan: ”huoli siitä faijasta”, mikä itsessään ilmentää lapsen oikeuksien sivuuttamista. Lapsen vastuulle jää kantaa huolta aikuisesta, vaikka lapsella olisi oikeus saada vanhemmalta suojaa ja huolenpitoa ja vanhemmalla vastaavasti velvollisuus tarjota sitä. Kronosysteemisessä

tarkastelussa sivuuttaminen näyttäytyy ajan ja paikan ylittävänä ilmiönä, joka ilmenee paitsi historiallisina käytänteinä, myös nykyhetken elettyinä kokemuksina. Historiallisesti lainsäädännön ja asenteiden muutokset ovat muuttaneet sitä, mikä nähdään puuttumista edellyttävänä, toisaalta asenteet ja käytännöt ovat voineet olla lainsäädäntöä jäljessä. Yksilöllisesti sivuuttamisen kokemukset kerrostuvat ja saavat uusia merkityksiä elämänculun myötä, kun lapsi kasvaa aikuiseksi ja jäsentää kokemuksiaan uudelleen. Sivuttaminen ei tällöin ole vain menneisyyden tapahtuma, vaan se voi jatkaa vaikutustaan läpi elämän, sukupolvien yli.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Tämän tutkielman tavoitteena on ollut ymmärryksen lisääminen sivuuttamisesta osana rakenteellista väkivaltaa sekä siitä, miten sivuuttaminen ilmenee eri systeemitasoilla. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, mitä sivuuttaminen on ja miten se ilmenee rakenteellisen väkivallan kontekstissa, tarkastelin systeemiteoreettisen mallin mukaisesti eri tasoilla. Sivuuttaminen ei ole yksittäinen teko tai laiminlyönti, vaan se ilmenee yksilötason puolustusmekanismeina, institutionaalisina toimintatapoina, kulttuurisina arvoina ja historiallisina käytäntöinä. Se voidaan ymmärtää passiivisen rakenteellisen väkivallan ilmentymänä (Hytönen ym. 2016, 15) eli havaittuun hätään tai avunpyyntöön ei puututa asianmukaisesti, erityisesti kun avunpyytäjää ei pidetä uskottavana.

Toista tutkimuskysymystä, eli millaisia ovat sivuuttamista tuottavien tulkintakehysten taustaoletukset ja vaikutukset, käsittelin käsitteen määrittely -osiossa. Tulin siihen käsitykseen, että sivuuttamista mahdollistavat niin perhekeskeiset ja neutralisoivat sekä ristiriitaisesti sekä lapsen relisienssiä korostavat, että lapsen särkymistä pelkäävät tulkintakehykset (Hurtig 2006, 169–171; Laitinen 2004). Näiden kehysten taustalla vaikuttavat sekä yksilötason psykologiset prosessit että institutionaaliset ja kulttuuriset tekijät. Moraalisen irrottautumisen mekanismit (Detert ym. 2008) tarjoavat välineen ymmärtää, miten yksittäiset toimijat voivat sivuuttaa vastuunsa. Vastuun siirto, seurausten vähättely ja uhrin epäinhimillistäminen mahdollistavat toiminnan, joka olisi ristiriidassa sisäistettyjen moraalistandardien kanssa.

Keskeiset johtopäätökset

Ensimmäinen keskeinen johtopäätös on, että sivuuttaminen on systeeminen ilmiö, joka toistuu eri tasoilla ja jonka eri tasot myös vahvistavat toisiaan. Yksilötason kieltäminen ja torjunta (Stenberg & Stenberg 2016) saavat institutionaalisen vastineensa organisatorisessa tietämättömyydessä (Alvesson ym. 2022), jota puolestaan ylläpitävät kulttuuriset arvot ja paikalliset käytännöt. Tämä tarkoittaa, että sivuuttamisen ehkäiseminen ei voi olla vain yksittäisen työntekijän omaantuntoon vetoamista, vaan se edellyttää rakenteellisia muutoksia: toimintakulttuurin, valvonnan, koulutuksen ja resurssien kehittämistä.

Toinen keskeinen johtopäätös liittyy lapsen asemaan tiedontuottajana. Aineiston perusteella lapsen kertomus sivuutetaan helposti silloin, kun se on ristiriidassa aikuisten tulkintakehysten kanssa. Vanhempien selityksiä pidettiin luotettavampina kuin lasten kertomaa, kuten myös aiempi tutkimus on osoittanut (Ellonen & Pösö 2014). Lapsen

sivuuttaminen ei kuitenkaan ole vain tiedon ohittamista, vaan se voi aktiivisesti estää avunpyynnöt. Kun lapsi ei koe tulevansa kuulluksi, hän lopettaa yrittämisen. Tämä asettaa ammattilaisille erityisen vastuun luoda sellaisia kohtaamisen käytäntöjä, joissa lapsen on mahdollista tulla kuulluksi, myös silloin, kun asia on niin tuskallinen, ettei sitä voi sanoittaa suoraan.

Kolmas johtopäätös koskee hyvän ja pahan ontologiaa suhteessa sivuuttamiseen. Tutkielmassa on tarkasteltu sivuuttamista Tuomas Akvinolaisen näkemysten valossa, paha on hyvän puutetta, ei itsenäinen todellisuus (Akvinolainen 2002, 37–39). Institutionaalinen sivuuttaminen voidaan ymmärtää tässä viitekehyksessä hyvän puuttumisena, läsnäolon, kohtaamisen ja toiminnan epäonnistumisena. Lapsen kannalta tämä puute on kuitenkin yhtä todellinen kuin aktiivinen vahingoittaminen. Laitisen (2002, 72) huomio hyvän ja pahan kiinteästä yhteydestä inestitapauksissa muistuttaa kuitenkin siitä, että lapsen kokemusmaailmassa hyvä ja paha voivat olla erottamattomasti läsnä. Sama vanhempi voi lapsen kokemuksissa olla sekä rakastava että vahingoittava. Tämä asettaa haasteen myös ammatilliselle kohtaamiselle, olisi kyettävä neutraaliin tai myötätuntoiseen kohtamiseen mutta tarvitaan myös kykyä nähdä ja nimetä vääryys.

Pohdinta

Tutkielman tekeminen on ollut tunteisiin käyvä henkilökohtainen oppimisprosessi. Sivuttamisen käsitteen vakiintumattomuus on ollut sekä haaste että mahdollisuus, joka on pakottanut tarkastelemaan ilmiötä monesta näkökulmasta ja rakentamaan käsitteellistä ymmärrystä pala kerrallaan. Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa on mahdollistanut sen, että olen voinut lähestyä aineistoa avoimin mielin ja antaa haastateltavien kokemusten ohjata tulkintaa (Nikupeteri 2022a, 2022b). Samalla olen joutunut tunnistamaan oman esiymmärrykseni ja pohtimaan, miten se on vaikuttanut tulkintoihini.

Tutkielman aineisto sijoittuu 1980–1990-luvuille, eikä sen perusteella voi tehdä suoria johtopäätöksiä nykyisen lastensuojelun tilasta. On kuitenkin aiheellista kysyä, missä määrin sivuuttamisen mekanismit ovat säilyneet ennallaan, vaikka lainsäädäntö on kehittynyt. Eerikan ja Milon tapaukset osoittavat, että lapsen hätä voi edelleen jäädä järjestelmän katveeseen. Siksi on tärkeää, että myös nykyiset käytännöt altistetaan kriittiselle tarkastelulle. Kenties oikeudenkäynti ja kuulustelupöytäkirjat syytettyjen sosiaalityöntekijöiden osalta voisivat olla varteenotettavia lähteitä sivuuttamista käsitteellistettäessä.

Sivuuttamisen käsitteen vakiinnuttaminen ja edelleen kehittäminen tarjoaisi hedelmällisen jatkotutkimuksen paikan. Erityisen kiinnostavaa olisi tutkia, miten sivuuttaminen

ilmenee nykyisessä lastensuojelun arjessa, esimerkiksi kirjausten, päätösten ja asiakasprosessien tasolla. Lisäksi olisi tärkeää tutkia sivuuttamisen kokemuksia myös muiden kuin sijoitettujen lasten näkökulmasta, kuten perhehoidossa tai avohuollon asiakkuudessa olevien lasten kohdalla. Kenties vertaileva tutkimus menneisyyden ja nykyhetken tabuista ja niiden vaikutuksista sivuuttamiseen voisi olla mielenkiintoinen, joskin haastava aihe tutkia. Itse tunnistan nykyajan tabuista maahanmuuton, johon liittyy runsaasti sosiaalisia ongelmia, mutta vallitseva paradigma suuntaa huomiota mielestäni ylikorostuneesti rasismiin ongelmien juurisyynä. Toisaalta ehkä voisi olla taas aika löytää uudestaan esimodernit näkemykset inhimillisestä kukoistuksesta ja inhimillisestä hyvästä ja peilata Tuomas Akvinolaisen näkemyksiä sosiaalityön oppiaineen tiedonmuodostuksen mahdollisena osana.

Mitä ei haluta nähdä, sitä on vaikea tutkia. Tämä tutkielma on ollut yritys katsoa sinne, mihin on ehkä ollut helpompi olla katsomatta. Toivon, että se osaltaan lisää ymmärrystä siitä, miksi joskus emme näe vastuualueillamme tapahtuvia epäkohtia, ja siitä, miten voimme oppia näkemään paremmin. Kenties sivuuttamiskäsitteen vakiintuminen avaa mahdollisuuksia ilmiön laajemmalle tiedostamiselle. Hyvää tarkoittavat muutokset ammatillisessa orientaatioissa, kuten että kumppanuutta on alettu korostaa ja näkökulma asiakkaan elämäntilanteeseen on muuttunut voimavara- ja ratkaisukeskeiseksi eivät ole yksinään riittäviä arvioinnin lähtökohtia. (Hautanen 2010, 204.) Sinänsä kannatettavat periaatteet kuten asiakaslähtöisyys, voimavarakeskeisyys, toivo voivat kääntyä itseään vastaan, jos ne estävät näkemästä myös sen pahan, johon pitäisi puuttua. Luottamuksen ja epäilyn välinen jännite on sosiaalityön ydinkysymys. Miten säilyttää luottamus asiakkaaseen ja samalla kyetä näkemään myös ne tilanteet, joissa luottamukselle ei ole perustetta? Luottamus on auttamistyön perusta, mutta sen ei tule olla sokea asiakkaan tilanteelle tai omalle toiminnalle.

Palatkaamme vielä alussa mainittuun Jane Austenin romaanin sankarittareen, Catherine Morlandiin. Rakastavassa ja turvallisessa ympäristössä varttunut Catherine hurahtaa romaanin aikakaudelle, 1800-luvun alulle, tyypillisesti goottilaisiin kauhuromaaneihin. Hurjat kertomukset vääristävät nuoren sankarittaren tulkintaa maailmasta. Tutkielmaa tehdessäni havaitsin, ettemme me 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun yhteiskuntatieteilijät ole suinkaan turvassa tältä samalta ilmiöltä. Merja Laitinen (2004) kuvaa väitöskirjassaan, kuinka Heikki Sariolan viranomaisten rekisteriaineistoon perustuva tutkimus 1980-luvulta tuotti täysin erilaisen kuvan lasten hyväksikäyttäjistä, kuin hänen 2000-

luvulla toteutettu haastattelututkimus. Muutoinkin Laitisen kuvaamat historiallisesti val-
lalla olleet tulkintakehykset vaikuttivat turhauttavan kapea-alaisilta. Mutta niin on ym-
märryksen lisäämisen laita. On lähdettävä liikkeelle avoimin mielin ja oman tulkintake-
hyksen, aineiston ja resurssien rajallisuuden tiedostaen.

7 Lähteet

- Ahvenus, Päivi (2012). Sosiaalityön erityispiirteet pienessä kunnassa. Teoksessa Strömberg-Jakka Minna & Karttunen, Teija (toim.). *Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 296–319
- Akvinolainen, Tuomas (2002). Summa Theologiae. Suom. Juha-Pekka Rentto. Latinan-kielinen alkuteos vuodelta 1274. Helsinki: Gaudeamus.
- Alhanen, Kai (2014). Vaarantunut suojeluvalta: Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. [URN_ISBN_978-952-302-278-2.pdf](https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-278-2.pdf)
- Alvesson, Mats & Einola, Katja & Schaefer, Stephan M. (2022). Dynamics of wilful ignorance in organizations. *The British journal of sociology*, 73(4), 839–858. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12963>.
- Antikainen, Jorma (1994) Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö: Ammatilliset haasteet ja työorientaatiot. Stakes, Tutkimuksia 46. Psykologian laitos. Helsinki: Stakes
- Augusti, Else-Marie & Myhre, Mia C. (2024) The Barriers and Facilitators to Abuse Disclosure and Psychosocial Support Needs in Children and Adolescents Around the Time of Disclosure. *Child care in practice : Northern Ireland journal of multi-disciplinary child care practice*, 30(2), 187-202. <https://doi.org/10.1080/13575279.2021.1902279>
- Austen, Jane (2015). *Neito vanhassa linnassa* (Uusi p.). Suom. Eila Pennanen. Helsinki: WSOY. Englanninkielinen alkuteos Northanger Abbey vuodelta 1817.
- Aversa, Giuseppe & Filistrucchi, Petra (2023) "Why Didn't Anyone Understand? Why Didn't Anyone Ever Stand in the Way? Detecting Child Abuse in Out-of-Home Care Setting: The Role of Safeguard and Protection Systems and Social Workers." *The British Journal of Social Work* 53, no. 3 (2023-05-15): 1465-1482. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad064>.
- Bennett, David S. & Sullivan, Margaret Wolan & Lewis, Michael (2006). Relations of Parental Report and Observation of Parenting to Maltreatment History. *Child maltreatment*, 11(1), 63–75. <https://doi.org/10.1177/1077559505283589>
- Bolton, Annalese & Gandevia, Simon & Newell, Ben R. (2021) Appropriate responses to potential child abuse: The importance of information quality. *Child abuse & neglect*, 117, 105062. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105062>
- Bronfenbrenner, Urie (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burke, Susan & Schmidt, Glen & Wagner, Shannon & Hoffman, Ross & Hanlon, Neil (2017). Cognitive Dissonance in Social Work. *Journal of public child welfare*, 11(3), 299–317. <https://doi.org/10.1080/15548732.2016.1278068>
- Cohen, Stanley (2001). *States of Denial. Knowing about Atrocities and Suffering*. Cambridge: Polity.
- Daly, Kathleen (2014). Conceptualizing responses to institutional abuse of children. *Current Issues in Criminal Justice*, 26(1), 5–29. <https://doi.org/10.1080/10345329.2014.12036004>

- Detert, James R. & Treviño, Linda Klebe & Sweitzer, Vicki L. (2008). Moral Disengagement in Ethical Decision Making: A Study of Antecedents and Outcomes. *Journal of applied psychology*, 93(2), 374–391. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.93.2.374> Verkkojulkaisussa ei ilmene sivunumeroita.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2010). Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 75(1), 34–44.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2014) Hesitation as a System Response to Children Exposed to Violence. *The International journal of children's rights*, 22(4), 730-747. <https://doi.org/10.1163/15718182-02204001>
- Essén, Anna & Knudsen, Morten, & Alvesson, Mats (2021). Explaining Ignoring: Working with Information that Nobody Uses. *Organization Studies*, 43(5), 725-747. <https://doi.org/10.1177/0170840621998720> (Original work published 2022)
- Fadjukoff, Mari (2025). Poliisiasia vai ei - Institutionaalinen rajanveto kuritusväkivaltaepäilyissä. *Kriminologia*, 5(1), 1-18. <https://doi.org/10.54332/krim.152078>
- Filistrucchi, Petra & Bucarelli, Patrizia & Aversa, Giuseppe & Bianchi, Donata (2023) Giving Voice to the Survivors of Childhood Institutional Abuse. Teoksessa Roth, Maria & Alfandari, Ravit & Crous, Gemma (toim.). *Participatory research on child maltreatment with children and adult survivors: Concepts, ethics, and methods*. Emerald Publishing Limited. 263–276.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2021). Sosiaalityö oikeuden yhteistyökumppanina huoltoriidoissa: Tuomareiden näkökulma olosuhdeselvitystyöhön. *Yhteiskuntapolitiikka*, 86(1), 28–38. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202102164937>
- Gawronski, Bertram & Strack, Fritz (2012). Cognitive consistency as a Basic Principle of Social Information Processing. Teoksessa Gawronski, B., & Strack, F. (toim.). *Cognitive consistency: A fundamental principle in social cognition*. New York: Guilford Press. 10–25.
- Harré, Rom, & Luk van Lagenhove (1999) Introducing Positioning Theory. Teoksessa Harré, Rom, & Luk van Lagenhove. *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford; Blackwell. 14–31 https://www.researchgate.net/publication/281270456_Introducing_Positioning_Theory Viitattu 6.3.2026.
- Hautanen, Teija (2010). Väkivalta ja huoltoriidat. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8192-5>
- Hindriks, F. (2015). How Does Reasoning (Fail to) Contribute to Moral Judgment? Dumbfounding and Disengagement. *Ethical theory and moral practice*, 18(2), 237-250. <https://doi.org/10.1007/s10677-015-9575-7>
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2002). Paha ihmisyyden ja ammatillisen auttamisen haasteena. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.). *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 8–17.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.). *Lapset ja sosiaalityö. Koh-taamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 167–194.

- Hurtig, Johanna (2012) Usko ja uskonyhteisö väkivallan tapahtumaympäristönä. Teoksessa Hurtig, Johanna & Leppänen, Mari (toim.). *Maijan tarina: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö yksilön ja yhteisön traumana*. Helsinki: Kirjapaja. 118–145.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Koskinen-Koivisto, Eerika (2022) Kerrostuneet tulkinnat. Vaikeat lapsuusmuistot muistitietohaastattelussa. Teoksessa Jouhki, Essi & Kuokkanen, Tiina & Lipkin, Sanna & Sitomaniemi-San, Johanna & Vehkalahti, Kaisa. (toim.). *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen: Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 137–161
<https://doi.org/10.21435/ht.288>
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983, Sosiaali- ja terveysministeriö, Raportteja ja muistioita 2016:22 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3806-9>
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74821>
- Hytönen, Kirsi-Maria & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Korkiakangas, Pirjo & Oksanen, Johanna & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Junkala, Pekka & Haikari, Janne & Tawah, Sanna (2024) Vuosina 1940–1990 sijaishuollossa lapsuutensa viettäneiden kokemuksia elämästään 2018 [data]. Dataversio 1.0 (2024-03-08). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. DOI: <https://doi.org/10.60686/t-fsd3828>; URN: <https://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3828>
- Jobe, Alison & Gorin, Sarah (2013) 'If kids don't feel safe they don't do anything': Young people's views on seeking and receiving help from Children's Social Care Services in England. *Child & family social work*, 18(4), 429–438.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00862.x>
- Kemppainen, Susanna (2024) 13-vuotias tyttö joutui useiden miesten seksuaalirikosten uhriksi – Kaksi Kempeleen sosiaalityöntekijää tuomittiin ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönnistä. Kaleva 20.12.2024 <https://www.kaleva.fi/13-vuotias-tytto-joutui-useiden-miesten-seksuaalir/11453909>
- Koivula, Maija & Ellonen, Noora & Ikonen, Riikka & Paavilainen, Eija (2021) Nuorten kaltoinkohtelukokemukset ammatillisissa perhekodeissa ja lastensuojelulaitoksissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 86(3), 263–274. <https://www.julkari.fi/server/api/core/bitstreams/af7e397f-0d9b-4d36-8eb1-dca6632367ca/content> Viitattu 4.3.2026
- Laitinen, Merja (2002). Insestitilanteen ulottuvuuksia. Pahaa, pahempaa vai pahinta? Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.). *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 63–85.
- Laitinen, Merja (2004). *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä*. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2008) Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Kaasila, Raimo & Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.). *Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Laitinen, Merja (2009) Ajan tabut. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli. (toim.). *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino 5–15.

- Lavazza, Andrea & Leone, Marialucrezia (2025). Synderesis and the Varieties of Intuition: Toward a Genealogy of Immediate Moral Judgment. *Topoi*. <https://doi.org/10.1007/s11245-025-10262-9> Verkkojulkaisussa ei ilmene sivunumeroita
- Maanmieli, Karoliina & Sarvela, Kati (2022). Yhteinen mieli: Traumatietoutta mielenterveystyöhön. Helsinki: Basam Books.
- Miettinen, Veera (2020). *Eerika*. Helsinki: Deadline Kustannus Oy.
- Newman, Alexander & Le, Huong & North-Samardzic, Andrea & Cohen, Michael (2020). Moral Disengagement at Work: A Review and Research Agenda. *Journal of business ethics*, 167(3), 535–570. <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04173-0>
- Nikupeteri, Anna (2017) Professionals' critical positionings of women as help-seekers: Finnish women's narratives of help-seeking during post-separation stalking. *Qualitative social work: QSW: research and practice*, 16(6), 793-809. <https://doi.org/10.1177/1473325016644315>
- Nikupeteri, Anna (2022a) Fenomenologia tutkimusta ohjaavana ajattelutapana osa 1/2. TUTA0321V24 Aineistojen käsittely, analyysi ja tulkinta asiantuntijatyössä. Verkko-luento syksy 2025. Lapin yliopisto.
- Nikupeteri, Anna (2022b) Fenomenologia tutkimusta ohjaavana ajattelutapana osa 2/2. TUTA0321V24 Aineistojen käsittely, analyysi ja tulkinta asiantuntijatyössä. Verkko-luento syksy 2025. Lapin yliopisto.
- Nikupeteri, Anna (2024) Finnish professionals' views on the position and agency of children in helping processes concerning cases of post-separation parental stalking and coercive control: A child's right perspective. *Children and youth services review*, 164, 107862. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107862>
- Orjasniemi, Tarja & Kurvinen, Anne (2017) Häpeän päivät, pelon yöt - Lapsuuskokemuksia päihdeperheessä. *Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 25(2), 127–143. <https://journal.fi/janus/article/view/56828>
- Piippo, Sisko & Husso, Marita & Hirvonen, Pasi & Notko, Marianne & Glumbíková, Kateřina (2020) Institutional and Affective Practices of Domestic Violence Interventions in Social Work: Malignant Positioning of Victims. Teoksessa Husso, Marita & Karkulehto, Sanna & Saresma, Tuija & Laitila, Aarno & Eilola, Jari & Siltala, Heli. (toim.). *Violence, Gender and Affect: Interpersonal, Institutional and Ideological Practices*. Switzerland: Springer International Publishing AG. 113–133 https://doi.org/10.1007/978-3-030-56930-3_6
- Piippo, Sisko & Törölä, Miisa & Karttunen, Teija & Jutila, Elli & Salovaara, Ulla (2025) Institutionaalinen väkivalta ja sosiaalinen kärsimys rikostaustaisten naisten palvelukokemuksissa. *Kriminologia*, 5(1), 75–92. <https://doi.org/10.54332/krim.147337>
- Pohjola, Anneli (2002). Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.). *Pahan kosketus: Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus. 42–64.
- Pohjola, Anneli (2009) Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli. (toim.). *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino 69–89.

- Poikolainen, Tytti (2020) Moral stances and moral language in reports investigating child protection in Finland. *Nordic social work research*, 10(2), 114–126. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2019.1710241>
- Pösö, Tarja (2002). Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.). *Pahan kosketus: Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus. 108–126.
- Reamer, Frederick G. (2023). Moral Disengagement in Social Work. *Social work* (New York), 68(3), 183–191. <https://doi.org/10.1093/sw/swad014>
- Rentto, Juha-Pekka (2001) Laki käytännöllisen järjen instituutiona – Uudet aristoteelikot ja ”uusi luonnonoikeuskoulu”. Teoksessa Tontti, Jarkko, Mäkelä, Kaisa, & Suomalainen Lakimiesyhdistys. (toim.). *Filosofien oikeus: 2. Suomalainen lakimiesyhdistys*. 315–338. <https://edition.fi/lakimiesyhdistys/catalog/view/89/36/5466>
- Rikoslaki 39/1889 <https://www.finlex.fi/eli?uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/1889/39-001/ajantasa/2025-10-24/fin> Viitattu 24.11.2025
- Ronkainen, Suvi (2017) Mitä väkivalta on? Eronteiden tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä. Teoksessa Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi. (toim.). *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Tampere: Vastapaino 19–35
- Salmela, Rebekka (2023) 8-vuotiaan Vilja Eerikan surmasta ei ole opittu – ”Vain murto-osa suosituksista pantiin toimeen”. *Helsingin Sanomat* 10.6.2023 <https://www.hs.fi/suomi/art-2000009645047.html>
- Sariaslan, Amir & Kääriälä, Antti & Pitkänen, Joonas & Remes, Hanna & Aaltonen, Mikko & Hiilamo, Heikki & Martikainen, Pekka & Fazel, Seena (2022). Long-term Health and Social Outcomes in Children and Adolescents Placed in Out-of-Home Care. *JAMA pediatrics*, 176(1), e214324. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2021.4324> Viitattu 1.5.2026
- Sarvela, Kaisa (2023). Traumainformoitu lähestymistapa. Siirtymä oikeudenmukaisempaan toipumisen kulttuuriin. Teoksessa Linner Matikka, Johanna & Hipp, Tiia & Barkman, Johanna (toim.). *Traumainformoitu työote* (2., päivitetty painos.). Jyväskylä: PS-kustannus. Verkkojulkaisussa ei ilmene sivunumeroita
- Smith, Carly Parnitzke & Freyd, Jennifer Joy (2014) Institutional Betrayal. *The American psychologist*, 69(6), 575–587. <https://doi.org/10.1037/a0037564>
- Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilön ilmoitusvelvollisuuksia ja -oikeuksia. Valvira <https://valvira.fi/sosiaali-ja-terveydenhuolto/ammattihenkilon-ilmoitusvelvollisuudet-ja-oikeudet>. Viitattu 24.11.2025
- Spånberger Weitz, Ylva (2023) “The home isn't like a safe space for them”—Ideals of home and family relationships in children's talk about family adversity and help-seeking. *Children & society*, 37(2), 452–468. <https://doi.org/10.1111/chso.12604>
- Stenberg, Johanna & Stenberg, Jan-Henry (2016). En se minä ollut: Itsen suojaamisen ja harhauttamisen perusteet (1. painos.). Helsinki: Duodecim.
- Strömholm, Stig (1989). Länsimaisen oikeusajattelun historia. Suom. Raimo Siltala. Englanninkielinen alkuteos A Short History of Legal Thinking in the West vuodelta 1985. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus

- Tucker, Stanley (2011) Listening and Believing: An Examination of Young People's Perceptions of why they are not Believed by Professionals when they Report Abuse and Neglect. *Children & Society*, 25(6), 458–469. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2010.00291.x>
- Tökkäri, Virpi 2018: Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Jarkko Toikkanen & Ira A. Virtanen (toim.) *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 64–84.
- Waite, Roberta & Ryan, Ruth Ann (2020). Adverse childhood experiences: What students and health professionals need to know. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Woodhead, Linda (2022) Truth and Deceit in Institutions. *Studies in Christian ethics*, 35(1), 87-103. <https://doi.org/10.1177/09539468211051162>.
- Yablon, Yaacov B. (2020) Students' willingness to seek help from school staff when coping with parental maltreatment. *Child abuse & neglect*, 103, 104443-9. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104443>
- Ylijoki, Oili-Helene (2001) Rom Harré – toimijuus, kieli ja moraali. Teoksessa Myllyniemi, Rauni & Eskola, Antti & Järventie, Irmeli & Kuusela, Pekka & Ahokas, Marja & Vesala, Kari Mikko & Helkama, Klaus & Korvajärvi, Päivi & Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Nikander, Pirjo & Salonen, Marko & Kalliola, Satu & Peräkylä, Anssi & Suoninen, Eero & Ruusuvuori, Johanna & Hänninen, Vilma, & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena. *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino 225–251.
- Zilberstein, Karen & Linville, Deanna & Ruff, Saralyn (2025) When care hurts: Institutional betrayal trauma among former foster youth. *Children and youth services review*, 179, 108621. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108621>
- 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Selvityksiä ja ohjeita. (2013) Oikeusministeriön julkaisu 2013:32. Helsinki: Oikeusministeriö. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-300-9> Viitattu 5.1.2026.